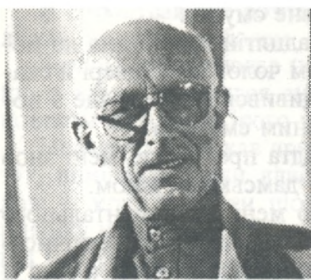

Карл АМЕРІ (1922)

ПАДІННЯ МІСТА ПАССАУ

ФАНТАСТИЧНА ПОВІСТЬ

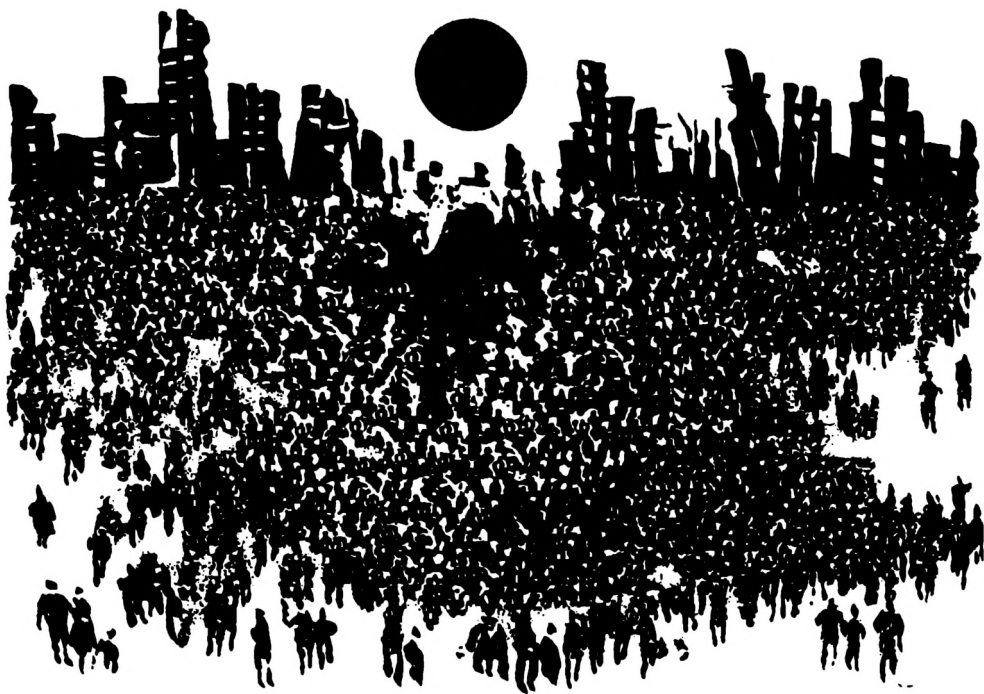
З німецької переклав Анатолій ОНИШКО

ЗАУВАЖЕННЯ НА ПОЧАТОК

Пропонована повість належить до жанру наукової фантастики, а тому її можна сформулювати так: «виживання після тотальної катастрофи». Характерною тенденцією наукової фантастики (яка реальніше за так звану «серйозну» літературу віддзеркалює свідомі та підсвідомі тенденції мислення людських колективів) стало все частіше перекладати причину цих тотальних катастроф з ядерної в біологічно-екологічну площину.

Одним із найкращих творів такого напрямку є і залишається «Похвальний спів Лейбовіцу» Уолтера М. Міллера, що з'явився німецькою мовою кишеньковим форматом у видавництві «Гейне». Цей твір уперше наштотував мене на думку сісти за машинку, а доробок запропонувати тому самому видавництву — в такому товаристві «серйозний» автор може почуватися більш-менш безпечно.

До того ж я спробував скористатися в цьому жанрі елементами власної — німецької і вітчизняної — традиції, яка, загалом кажучи, мала б сюди пасувати краще за уже звичні американські пересувні лаштунки. Вибір місця дії (а разом і назви книжки) — заднім числом маленька данина любові до чарів міста моєї юності, чарів, що, як відомо, завжди спонукають виконувати недотримувані обіцянки.

Перекладено за виданням: Carl Amery. Der Untergang der Stadt Passau. Wilhelm Heyne Verlag. München, 1995.

© Wilhelm Heyne Verlag, 1975.

© А. В. Онішко, 1996, переклад.

Із «*Magnalia Dei per Gentem Rosmariorum*»,
тобто «Діянь Господніх через люд Розмеру» капелана Егіда¹:

Літо Господнє 2112, котре числять ще як літо 131 РР (себто post postilen Tiam — після мору).

Це був знаменний рік, коли люд Розмеру під проводом Марте Третього вчинив волю Вседержителя, про яку читайте в главі XVIII Апокаліпсису:

Упав, упав Вавилон великий,
Блудниця народів, що з нею
Царі земні розпусту чинили.

І орудою був обраний люд Розмеру, бо з самого початку між ним і Вавилоном Бассау постала ворожнеча. Так заповів, помираючи, ще Лойз Засновник, коли люд, гірко плачучи, полишив оселі отчого міста, гнаний колісницями жорстокого фараона.

Я, Егід, який записує це, при тому був, коли Марте Третій та Імре, зверхник Чотирьох Бунчуків, сиріч Чотирьох Комітетів, восени літа 130 зійшлися на берегах озера Балатон. Комонники вже давно вивідували життя-буття граду Бассау, бачили неспинні чвари, морд і олжу і отруту та міжусобиці можновладних при тому. А здвиг нашого люду і коней був великий. І радість була велика, коли вином скріплювали і кров'ю підписували згоду, — рішення двом людям по заході сонця вирушити разом горі рікою, щоб учинити покон гніву Господнього.

— Йой, люди-люди! — охнув Марте, повів туди-сюди під носом тильним боком немитої долоні і розвіз по щоках шмарки разом з рясною сльозою. — Лю-у-ди, люди!

Справді. Сказати більше і щось доречніше було зась. Справді, хто, крім людини, міг після довгої, довгої ночі здобути перемогу там, унизу, — там, у долині трьох рік, де знов світилися вогні.

Їх були десятки, всі світлі й жовті, кожний ясніший за двадцять або й п'ятдесят свічок. Деякі вогні горіли в будинках, вимальовуючи світлі прямокутники і подвоюючись в тремкому дзеркалі Інну. Деякі з темних вуличок спрямовували своє світло вгору, на верхні поверхи фасадів. Всі вогні були величезні, але одне кругле біле освітлене око було набагато яскравіше за всі інші. Воно було постійно спрямоване на міст — сторожове світло. Навіть мишу, здавалось Марте, можна було б помітити звідси згори, якби вона захотіла у білій ясноті прошмигнути мостом. А навпроти них високо над містом і ще трохи навскоси від них чотири променисті кулі були причеплені до стіни фортеці, обриси якої вирізнялись на тлі зоряного неба.

— Гей, Лойзе, — ахнув Марте, — слухай, неню, а тут завжди було стільки світла ТОДІ?

— Дурню, — буркнув Лойз. — Що ти тямииш. Куди більше було.

Обидва (розділені двадцятьма п'ятьма роками віку та жакливим життєвим досвідом) стояли біля балюстради перед вхідною брамою у спорожнілий монастир Помічної Марії, на кручі над містом на Інні. (Коли він, Лойз, був тут востаннє? Правильно, літа 1975-го було це, тоді йому було вісімнадцять. Звичайно, ясної сонячної погоди, серед реву автомобілів, у які тепер ніхто не вірить. Потім мчав серпантинами вгору і вниз, німецькі номери чорним по білому, і десь кожний четвертий австрійський: білий по чорному, бо тоді таке ще було і навіть вважалося важливим. Була Австрія, і німецькі республіки, і французька, італійська, були проблеми аграрного ринку, загроза зі Сходу і Південного Сходу, були баланси племетів і дефіцити... еге ж, чого тільки тоді не було!..)

— Ну ж бо, ходімо! — роздратовано гаркнув Лойз. Вогні здавалися йому болю — не очі боліли, а всередині, а то був лютий біль. Йому слід було б зна-

¹ Ця хроніка Егіда написана латиною, яка нагадує мову істориків доби Меровінгів (VII ст.).

ти, що без болю не обійдеться. Нікому, хто виїшов з ТОДІ, не слід було до цього вертатися. Навіть коли вкрай припече. — Ходімо!

Вони піднялись угору до третини кручі, потім подались униз, пройшли трохи старою вулицею і спинились у заростях, що колись були садом якогось видавця. Влітку мисливці майже завжди спали просто неба, так було чистіше й безпечніше, а коники-гафлінгери охороняли краще за будь-якого вівчарського пса. (Після трагічної історії з Берні та вовками всі стали обачні.) Мисливці зазвичай закутувались у свої накидки з оленячої шкіри, а згорнуті плащі кляли під голову.

— Слухай, Лойзе,— видувив з себе Марте (він розумів, що Лойз нічого не хотів слухати, однак ніяк не міг потамувати свою цікавість),— слухай, а як ті вогні робляться, що вони їх?..

— Звідки мені знати! — буркнув Лойз. — Генератори, мабуть. Помовч!

— Слухай, а... — цікавість так швидко не минає,— скрізь було так багато світла — ТОДІ? Скрізь? І в нас?

Лойз сперся на лікті і повернувся обличчям до хлопця, у світлі зірок було видно: він сердито закусив верхню губу.

— В десять разів більше, йолопе,— пирхнув він. — У сто разів. Що ти тямиш! Вуличні ліхтарі, довгі, з неону і вармтону, на бані собору і на вежах, і на фортеці Обергауз, ось там,— зелене, золоте, яке лиш хочеш. А тепер зроби ласку і стули рота! — Він ураз відвернувся, скулився клубком, тамуючи біль усередині. Заплющив очі й чекав, щоб хлопець почав рівно дихати,— тобто, щоб він заснув.

Ще з п'ять хвилин рівного дихання чути не було — надто довго як на Марте, дитини непотривоженої нової Землі. В десять разів більше світла? В сто разів більше? Такого бути не може. Лойз помилявся, геть старий він став, та й було все те дуже давно. Звичайно, Лойза мали за наймудрішого, тут сумніву не викликало. А може, Марте вдасться тепер витягнути з нього таємницю? Він має знати, як знову засвітити світло.

От би засвітились, наприклад, у тітки Зоні білі рурки над столом. А цікаво, чи можна було б випросити у них такі генератори? Чи, може, то надто небезпечно? Чи, мабуть, ті внизу пильно стережуть? І, мабуть, тому Лойз так боїться? Бо страх жив у ньому досі, ще й тепер не минув, Марте це добре помітив. Їхали вони переважно світанками та вечорами стороною від великих доріг, що залишилися ще від ТОДІ, а ще Лойз не хотів класти ватри, і вони майже вісім днів жили на холодному харчі з присідельних тайстр, на холодній картоплі і сирій петрушці. Через страх — не інакше. Бувало й Марте відчував страх. Ось як тоді, коли Бріт ледь не захлинулась, і він стрибнув за нею у Траун. Але тоді було якось інакше. Теперішній страх він відчував уперше, і той страх не полишав його, поки він заснув,— це був страх перед невідомим.

Лойз, який відчував страху більше, заснув набагато пізніше. Вперше той страх прокинувся у ньому відтоді, як кочовики та мисливці почали приносити звістки про світло. Сумніву Лойз не мав — то знову були ті самі схибнуті, які за його часу підпалювали міста. (Мюнхен горів майже цілу осінь 90 року, у них в Розенгаймі і вночі було світло, як удень.) Ті, схибнуті, валили старі будинки тракторами і бульдозерами, грабували крамниці і вивозили геть усе, що не було прикріплене і приварене. Передусім метал. Вони діяли за якимось ПЛАНОМ, і від них можна було всього сподіватись, тож слід було берегтись. Знав, що мусить проїхати і з'ясувати, де є джерело цього світла. З ним хотіли їхати ще з десятків чи півтора одноплемінників, він усіх налякав і взяв тільки Марте. Довелося знову мислити політично. «Політика, — пробурмотів він з гірким усміхом і прицмокнув об дуплавий зуб. — Зовнішня політика». Раптом він уявив собі обличчя Моніки, посіріле, аж біле, волосся пасмами, повіки заплющені, вклали між свічками у домовину. Він збагнув навіть чому: щось відійшло безповоротно, тепер, як і тоді. Може, слід було змовчати, може, навіть вжити в обманному вигляді. Над ним чулось форкання коней, і на-решті втома його покривлених їздою кісток притупила тривожні думки і душевний біль. Він заснув.

Із «Магналій» Егіда:

На Дунаї є вузина, названа Штруден, і крізь неї, відновивши свою природну суть¹, вода знову тече зелена й стрімка. Там я, Егід, спинився і почислив бунчуки раті: вкупі було сімсот і сорок їх, які йшли під князями Імре і Марте, вельми озброєні в луки, стріли, мечі і легкі щити. І здригнеться серце безбожних, коли вони почують про наближення такого походу!

У місцині, що зветься Ваха, досягли комонники виноградних гір, які платили данину градові гніву. Вони витяли лози, поскидали купою біля паль і запалили нафтою — зухвале багатство бассаунців мало бути стерте із пам'яті уцілілих. Багато люду з лементом тікало перед конями; інші ж, передусім многая люду із навколишніх лісів, із мисливих валанд², малих селищ, приходили і раділи через прихід комонників. Мені, Егідові, оповідали вони про неситий торговий дух у граді, як град клав мости через ріку, і як він приходив з усіляким оруддям, котре робив у своїх робітнях: борони і плуги, сікачі і виноградні ножі, голки і все таке інше; як міняли це все за дуже добру ціну для себе самих і за зовсім погану для простого люду із околів. Міняли передусім за мед, хутра, віск, забитий і живий товар. Чотири тисячі шкури мали б бути, як правили вони, міною за одні хороші граблі, вгодованого бугая міняли за копу голок, десять фунтових натовпів воску за один ніж. А де бассаунці чули про добре залізо чи інший метал, то їхали туди і відбирали силою. Та люд із околів, так вони мені повідали, добре усе ховав.

— Розмерці чи рознемці, якось так вони себе назвали, — сказав кремезний велет у польовому однострої з десантним автоматом НАТО бельгійського виробництва через плече. — Не вміють як слід рота розтулити. Чисті тобі селпохи темні.

— Дякую, Герте, за цінне спостереження, — озвався Шеф, зберігаючи незворушний вираз обличчя. Він дивився на кремезного велета й очікував. Герт почервонів, стиснув губи, відсалютував по-військовому й вийшов. Шеф співчутливо зиркнув йому вслід, потім відкинувся на спинку кабінетного крісла і склав під носом докупи пальці рук. Еполети на його плечах настовбурчились.

Літня венгерка (цісарсько-королівський полк лейб-гусарів) походила із костюмерної нижньобаварського театру для оперети «Віденська кров». Шефовий кабінет, колись призначений для князя-єпископа, прикрашений уже посірілими та почорнілими кам'яними мушлями і карнизами, був роботи Мадлера, майстра доби рококо. Сіра залізна шафа з англійською ширмою походила з контори архітектора на скотному ринку.

А панна Піччен, керівник єдиного між Північним полюсом та Середземним морем і (ймовірно) далеко поза цими теренами функціонуючого секретаріату, походила з колишніх працівників Баварського радіомовлення, громадського закладу, який ТОДІ давав хліб і відчуття власної значущості сотням єв піччен.

— Цього слід було сподіватися, — зауважив Шеф. — Шкодную, але він не усвідомлює, що це означає. Піччі, заводимо нову папку. Гриф ЗП, тобто ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА. Занесіть також у журнал — офіційно, але так, щоб ясно прочитувалася історична значимість цієї події, — історія, власне, починається зараз, розумієте? Ви, звичайно, розумієте. І принесіть мені з папки ЗОВНІШНЯ ІНФОРМАЦІЯ досьє РОЗЕНГАЙМ.

— Слухаюсь, Шефе, — і бриніла в цих словах беззастережна лояльність.

Єва Піччен

Найжахливіше вона, по суті справи, прогавила, бо всі вихідні просиділа в невеличкій квартирі, слухала через навушники бездоганні записи Бетховена і Моцарта і при цьому розмірковувала. Проблема перед нею стояла проста, однак істотна: слід

¹ Це «відновлення природної суті» є провідним поняттям в історичній терії Егіда.

² Turbibus — не ясно, чи тут маються на увазі невеличкі ради, чи тільки спільні господарські об'єднання мисливців.

їй виходити заміж за Ернста Боллінкса чи ні? (Він ще не пропонував їй руки і серця, та всі симптоми свідчили про те, що міг би їй запропонувати.) Отож можуть виникнути деякі проблеми. По-перше, її честолюбні нахили напевно призведуть до колізій. По-друге, вона накидала оком і на шефа, — доктора Венцля, керівника відділу відео. По-третє, і це було найвагоміше, Боллінкс був анахронізмом. Хто 1981 року ходив із зачіскою афро і з бородою під Карла Маркса, той уже не викликав симпатій, а був чистим анахронізмом. Хоча, загалом кажучи, зовнішні ознаки її не обходили, одначе ексцентричну зовнішність мала урівноважувати психічна гнучкість, викликала деякі сумніви.

Ні Моцарт, ні Бетховен її проблем не розв'язали, отож, їдучи в понеділок на роботу (дещо мала б все одно зауважити), вона практично нічого не бачила. На автомобіль Єві Піччен видали спецперепустку, на дорогий бензин вона користувалась п'ятдесятипроцентним спецталоном, у той час як більшість постійних службовців БР через ненадійність громадського транспорту добиралися найманими радіостанцією автобусами. Та коли вона зупинилася біля входу до телецентру, службових автобусів там не було. Шлагбаум на вахті, як і переговорне віконечко в будинку охорони, був закритий. (Від часу заворушень 1978 року скло у віконечку замінили на армоване дротом.)

— Йдьте додому, панно Піччен, або в село, то вже самі вирішуйте, — порадив їй через мікрофон охоронець. Він, як завжди, був у шоломі і мав пістолет.

Вийшовши із світу роздумів, вона озирнулась довкруг і помітила, що стоянка для вільнонайманих працівників була також зовсім порожня.

Враз усе набрало зовсім іншого вигляду, вона розвернулась і поволі рушила назад. Боллінкс опинився десь далеко: цяточка в кінці тунелю, розмита візія під стиль афро. Вона поїхала швидше, її охопила паніка, і проблеми з вуличним рухом перестали існувати. Зупинилася біля телефонної будки, бо чекати далі ставало нестерпно, подзвонила Боллінксові — ніхто не відповідав. Вдруге вкинула отримані назад монети і набрала домашній номер Венцля. «Квартира доктора Венцля, — відповів металічний голос. — Вас вітає автовідповідач. У вас є тридцять секунд для повідомлення. Говоріть одразу після сигналу».

— Пошли йому, Господи, вічний спочинок, — проказала вона повільно і чітко. Католицкою вона не була, не була й віруючою, просто так у неї вирвалося. Коли вийшла з будки, навскоси через пустельну вулицю побачила трьох молодиків, — вони розбили вітрину і витягли з неї пляшки з віскі. Один з них обернувся, побачив її і щось гукнув іншим. Всі троє зареготали і бігцем рушили через вулицю. Вона постішила до автомобіля, вскочила в нього, але надто квапливо стартувала, і двигун не завісся. Вона зойкнула, коли перший, що майже добіг до машини, все ще регочучи, упав навколішки. Двоє інших різко загальмували, завили з переляку й з подвоєною швидкістю чкурнули в бічну вулицю.

І тільки в ліфті, прямуючи до орендованих верховіть своєї квартири, вона почала тремтіти і не могла стримати дриж до самого вечора. Сиділа перед широким панорамним вікном, дивилась, як котиться сонце, п'ять разів підіймала слухавку і п'ять разів кляла її назад, не набираючи номера. Її самій ніхто більше не телефонував.

Шість днів не виходила з дому, шість днів спостерігала за ходом сонця і пила віскі, потім джин, що віднайшовся в холодильнику. Наостанок відкоркувала дві плящини жахливої синтетичної шипучки. Коли голод вигнав її (в морозильнику був тільки картонний пакунок яєць і чотири біфштекси, виготовані за стандартом Європейської Спільності, місто вже вимерло. А коли вона переборолала свою громадянську запрограмованість, то почала грабувати супермаркети. Але зважитись на те, щоб покинути місто мертвих, не могла.

Вона зовсім опустила, та принаймні навчилася втікати від банд. Перетворилася на сіру мишку, що нипає між прогнилими стелажками і б'ється із здоровими пацюками за консервні бляшанки. Ночами пробиралась у сади кварталу особняків, від людської мови відучилася.

Так було аж до ДНЯ, коли місто почало палати. Спочатку її охопила паніка, коли вона побачила вогняну стіну, що рухалась з півночі до центру, все пожираючи на своєму шляху, а невеличкі банди галопом неслись через зарослий травами Міттельрінг, як дикі свині через гущавину чортполоху, рятуючись втечею від пожежі та мисливців. Попри все їй не забракло нервів перечекати — а згодом вона почула поклик цивілізації, що передавався через мегафони. Цей поклик пролунав уперше за дев'ять років. Мегафони запрошували всіх, хто хотів, у місто обітоване. Нехай бажуючі зголошуються, казали вони.

І тоді вона побачила ЙОГО, Шефа. Він виструнчено стояв на тракторному причепі, у блакитному однострої генерала (із оперети «Віденська кров», але що їй було до того?) Він тепер був сутністю всіх голосів, втіленням ГОЛОСУ.

— Я хочу! — закричала вона, заблагала вона, вона побігла, — зіщулена мишка з бляшкою консервованої квасолі під рукою назустріч яскраво-червоному трактору-тягачу. І її, попри все, впізнали.

А тепер вона набула набагато-набагато більшої ваги, ніж будь-коли ТОДІ. Тепер вона стала пам'яттю, а пам'ять — ознака цивілізації. Вона стала найвідданішою громадянкою міста Пассау. Ніхто ніколи з нею не спав, ні Шеф, ні будь-хто інший, хоча плодючість стала вищим заповітом, — але вона, Єва, була жрицею, всі це знали, а вона була свідомо свого місця і високо цінувала свій вибір.

— Розенгаймці, або Рознемський гурт, — читав Шеф. — Об'єднання учіплених, спочатку біля сотні, під час пересування на південь зменшилося, до біля двадцяти душ. Стабілізувалось шляхом переходу до автаркічного способу життя: мисливство, ставлення ятерів, принагідний обробіток землі; зростання шляхом залучення і природного розмноження до приблизно шістдесяти членів. Добре інтегровані, ймовірний позитивний розвиток майбутнього на напівкочових чи кочових засадах. Особистості з лідерськими нахилами не виявлено. Законодавство: не виявлено, очевидно, спільне прийняття рішень усією громадою шляхом неформальних чи дещо формалізованих обговорень. Бажані подальші спостереження.

Спостережень не вели. Він зітхнув, закрив досьє і усміхнувся.

— Що ж, здається, спостерігати можемо тут, на місці. Як, Піччі? — він поправив еполети, підвівся, виструнчився і вийшов на балкон стилю рококо, що височів над маленьким трикутним майданом перед резиденцією.

Він любив цей майдан — італійські фасади, водограй з мадонною, зліва масивна пізньоготична брама з піщанику, яка поступово перетворювалась на поросле кущами урвище. Та понад усе він любив свій народ (з певної висоти) — дітей, що стрибали й сміялись, діловиті працюючі тачки, галасливе базікання жінок.

Сьогодні було гамірніше, ніж звичайно. Діти в разючому поєднанні барв із району і перлону (цих тканин ще доволі було від ТОДІ на складах крамниць) обтанцювали хороводами двох чоловіків: одного літнього і ще іншого — кремезного, дуже високого молодика. На чоловіках були короткі шкіряні штани та коротенькі грубошерсті баварські куртки, колір яких уже годі було визначити. Вони крутили в руках щось таке, що колись могло бути капелюхами, гріючись від спеки і від ніяковості. Їхні коні, низькорослі й волохаті, напувалися з водограю.

— Гафлінгери, — кинув Шеф через плече. — Гірські коні. Слід зафіксувати це, Піччі. Дещо ми прогавили. — Він схилився на балюстраду, там, де вона грайливо вигиналася, і з легким усміхом вслухався в пісню, що виспівували діти, — він її знав.

Гей, селюху, хочеш голку?
Може, хочеш ніжик?
Приведи-но свою бабу,
Мішух її вложить.

Йому спало на думку щось дуже важливе: адже ці темні селюхи там унизу були послами. Навіть якщо вона мало схожі на послів, а хто тепер схожий на самого себе? Шеф знову виструнчився і гукнув:

— Припинити! Діти, марш звідси!

Діти звели до нього два десятки кругленьких, як місяць, личок, губенята здивовано заокруглились, і вони чкурнули геть на чотири різні боки в чотири різні вулички. Шеф, підвівши праву руку долонею до себе, привітав чужинців. Молодший, якому, мабуть, було десь під тридцять, на привітання не відповів, а тільки скривившись витер рукавом спітніле чоло. Старший (він був, як виснував Шеф, насправді не старий, тільки видублений вітрами і негодами) щербато усміхнувся, двома руками притиснув до грудей неохочого капелюха і квапливо й негнучко вклонився від самого попереку.

Для Марте цей ранок видався дуже важкий, в усякому разі, важчий за все, що йому доводилось робити досі. Ось полювати — це йому подобалось, їхати верхи або гнати шість годин підряд — це, зрештою, кожний зможе. Але такий ранок, коли за одну чи дві години відбувається тисяча нових подій...

Спочатку вони обходами дісталися до брами — через високу траву здичавілих садів, через старі ягідники, увесь час тягнучи коней за недоуздки. Одну частину міста на Інні перетворили на румовище, великими машинами згребли руїни докупи, звільнене місце було засипане перемолотими будівельними рештками, вкритими верствою перетвореного на порошок тиньку, ТОДІ там була вулиця. Передню стіну одного будинку проламали, щоб влаштувати там браму, з-над якої через незасклене вікно несподівано висунулось якесь жерло.

— Кулемет, — стиха сказав Лойз.

Але не так це його налякало, як голос. Голос, металевий і потужний, пролунав раптом з крони дерева на узбіччі, а Марте дуже добре бачив, що на дереві нікого не було, хіба що висіла маленька темна коробочка.

— Хто йде? — спитав голос. — Хто йде? Прошу вийти на майданчик і зупинитись!

Обидва, Марте і Лойз, притьмом попадали в траву — природна реакція на несподівану загрозу, як-от коли виникає несподівана загроза під час полювання.

— Довго чекати? — загрозливо спитала скринька на дереві.

— Ходи, Марте, — буркнув Лойз, підвівся, ступив чотири кроки і став на шебінці майданчику. Марте ступив поруч з ним, поглянув спочатку на скриньку, а потім на жерло кулемета у вікні над брамою, потім подивився на Лойза і жакнувся: таким він бачка ще ніколи не бачив. Чому він так усміхається? Такий... (Марте ще ніколи не бачив, як нижчий кориться вищому.) Лойз обома руками притис капелюха до грудей, шербатом усміхався і механічно шість разів нахилив голову. Голос у скриньці засміявся:

— Гаразд, селюху темний. Виходьте обидва. Тільки поволеньки, добре? Поволеньки.

Що діялось далі, Марте спочатку взагалі не міг збагнути. Їх завели у якусь кімнату, яку ділила навпіл напіввисока стінка, ось як між стійлами в конюшні. До верху стінки була прибита дошка. Через цю стінку слід було говорити з чоловіком. Голос його взагалі не був гучний, а високий і квапливий, трішечки хрипкуватий.

— Із села? — запитав чоловік, а Лойз стеноу плечима.

— Та ні, не з села. Ми розмеряни. Чули-смо, — перейшов він на урочистий тон, — що місто дуже пишне.

Чоловік гостро позиркнув на них.

— Де там, де там! — урвав він, коротко помовчав, кивком підкликав до себе когось хлопця, щось шепнув йому на вухо і дав штурханця, щоб той біг швидше. — Здалеку, га? — спитав він цього разу дещо приязніше. — Гаразд. А що то таке Рознем?

— Розенгайм, Верхня Баварія, — відповів Лойз. — То ми колись були з Розенгайма. Чули-смо, що місто дуже пишне.

— Та годі тобі, селюху, — махнув рукою стражник. Він і Лойз почали розмовляти про рушниці.

— Вогнепальна зброя на території фортеці не дозволена, — сказав стражник.

— Але ми звикли до рушниць, — умовляв його тремтячим голосом Лойз. — Ми завше маємо їх напихваті.

— Вогнепальна зброя, — повторив стражник, — на території фортеці, раз і ще раз, не дозволена, та що там казати, здавайте свої пукавки, панове.

— Але рушниці нам ще будуть потрібні, коли ми знов...

— Видам квитанцію, не сумнівайтесь, — запевнив стражник. Він узяв зі столу аркуш паперу, щось там написав, щось намалював на лінійці, бурмочучи під ніс те, що писав: — Дві... мисливські... рушниці... от. — Він знову поклав папір на стіл, узяв із коробочки гарно обточений дерев'яний товкачик, кінець його притиснув до темно-синьої подушечки, а потім до паперу, знову підніс папір до дерев'яної стінки і поклав на дошку так, щоб Лойз міг прочитати, і Лойз, примруживши очі, читав (він усе вмів читати, це Марте знав):

— Відвідувачі здали на брамній варті дві мисливські рушниці. Після по-

дання цієї квітання при виході за межі території замку ці два предмети будуть повернуті назад.

— Задоволений? — спитав стражник і простягнув через дошку обидві руки. На папері був гарний виструнчений вовк у колі, а всередині кола було ще щось, і Лойз його також прочитав, поки передавав рушницю:

— Печатка міста Пассау, — він захихотів. — Так що, він ще залишився — приборканий вовк? Він вижив?

— Респект! — сказав стражник дещо приязніше, проте водночас дещо насторожено. — То ви його знаєте, вовка? Респект!

Лойз (Марте це помітив) злякався, але тільки на мить, потім знову зашкірився так само дурнувато, як раніше перед брамою:

— То ми ще в школі вчили, ще тоді, в Нижній Баварії.

Стражник засміявся і показав на лавку біля дверей:

— Заждіть хвилинку, посидьте отам.

Лойз і Марте сіли.

— А вони мають право... відбирати у нас рушницю? — півголосом запитав Марте.

— Чисто, чисто, — також півголосом буркнув Лойз. — Чисто організовано.

Раптом двері, що вели до сходів, відчинились, у них з'явився великий, плечистий чолов'яга в плямистому комбінезоні і в береті, він мав при собі зброю, очевидно, мав право носити і на території фортеці.

— Герт Шульц, — відрекомендувався він Лойзові і потиснув йому руку.

— Алоїз Ретцер, — відказав той. Марте ще ніколи не чув його повного імені. — А це мій хлопець, Марте.

Шульц, чи як там його, Герт поставив багато запитань, і Лойз знову розводився про рознезмців, знову про «пишне місто», щоразу, коли він повторював, голос його звучав урочистіше.

— Нам про світло розповідали, — сказав Лойз.

— Ага! — жваво відреагував Герт Шульц і засміявся. — Світло у нас є! Ходімо.

Вони подались за Гертом Шульцом і вийшли на міст. Під мостом стрімко ніс свої води Інн, і місто звідси було таке гарне, що Марте перехопило подих, — старовинні палаци, багатоповерхові будинки з небитими шибками, дерева на терасах, що круто спинались угору, круглі й чотирикутні вежі, а понад усім — дві цибулини соборних веж, над якими кружляли соколи. За мостом тягнувся ряд будинків, від них наліво відходила широка вулиця, але Герт Шульц повів їх через брамну арку праворуч у круту вуличку, що вела вгору до середмістя. На вуличці було гамірно, їм назустріч проїздили вершники і клацали підковами коні, прогуркотів великий трактор на металевих шипах, а в одних розчинених воротах було видно чоловіка в масці, який схилився над шматом заліза і спрямував на нього сліпучо-синій струмінь полум'я. Стільки життя, зосередженого в одному місці, Марте ще ніколи не бачив.

На трикутному майдані з водограєм і статуєю Богородиці, куди вивела вуличка, було повно дітлахів. Вони почали сміятись, верещати і танцювати довкола них. Лойз і він пустили гафлінгерів до водограю, щоб напоїти. Було спекотно. Діти похапали один одного за руки і побігли хороводом довкруг чужих, щось співали про селяхів, які хотіли чи то голку, чи то ножичка, і про дружин, і про городян. Герта Шульца з ними вже не було, він зайшов до великої будівлі зліва.

— Що там діти співають? — спитав він Лойза.

Той не відповів, сердито дивився просто перед собою, вдивляючись у високий собор, на сірому кам'яному мурі якого росли берізки й горобина.

— Ах, ось воно як, — промовив він сам до себе. — Так воно. Дивись! — раптом вигукнув він і штурхнув Марте. На балконі будівлі зліва стояв чоловік у розкішному блакитному з золотом лапсердаку, він повільно підняв руку і помахав нею.

Він, Марте, не знав що робити, а Лойз знову притис капелюха до грудей і загойдався, кланяючись, як він уже робив це перед брамою. Марте крадькома позирнув на нього з-під рукава, яким витирав піт з лоба, і йому раптом стало на думці неймовірно боляче. Діти розбіглись, але тільки тому, що на них награвив чоловік на балконі.

— Піччі,— сказав Шеф, зайшовши назад до кабінету,— нам слід діяти тактовно і дискретно. Саме цього вимагає ситуація. «Гроно» вже під'єднали до мережі?

— Так, Шефе.

— Гаразд. Хай Герт пошле бригаду. Ні, краще нехай сам подбає. Гостями нехай заопікується Адді.

— Адді?

— Авжеж. Тільки найкраще. Слід замовити поїсти. Гаряче. З австрійським вином, як його?..

— Вельтлінзьке?

— Саме так. А сьогодні ввечері, Піччі, сьогодні ввечері...

— Банкет?

— Правильно. В залі ратуші. Ми з Ліндою обміркуємо подробиці. А тепер — вперед на прийом.

Шеф вийшов з кабінету, перетнув вестибюль. Вийшов на сходову клітку, де ще владарювала роз'ясніла рожевошока Аврора, став перед мармуровими сходами, увесь в чеканні першого дипломатичного контакту.

— Пассау вітає Розенгайм,— почне він.

III

Із «Магналій» Егіда:

Коли ми стали табором під порушеними горами Лінца, почали рядити, що написати бассаунцям. Імре, що наводив пострах, волів ніякого листа не писати, але Марте Третій, названий Справедливим, переважив його, кажучи, що слід чинити за християнським поконом. І от я, Егід, сів і написав за його вказом:

«Вічу або можновладцям Бассау, які урядують у місті, і людові Бассау.

Відайте, що на вас гряде гнів, гнів Господній, якого має убоятись кожен переступник. Але обітується кожному прощення, бо не на грішників ненависть Господня, а лиш на гріхи. Хто покине град, хто навернеться на прості дороги, якими так милосердно для нас можливе «відновлення всього сутнього» — ото ж хто відречеться від олжі, зарозумілості і перелюбу, що панують у мурах цього граду, тому обітуємо не тільки прощення Господнє, а й від нас не будете гонимі. А знак має бути такий: хто відбуде від граду на дві години комонної їзди, коли ми грядемо, він і ближні його будуть спасенні, порукою цього слово володаря Чотирьох Бунчуків і вождя Розмеру. А хто перебуде в непокорі, хто надалі простуватиме дорогами граду, хто триматиме неприродну вірність зверникам, які його попри все ведуть до розпусти і нечестивості аж до днів природного віку, хто далі у склепах громадить те, що потрібне простому люду, хто надалі хоче наживатися з дорогого продажу і дешевого купна, той сам на себе накличе гнів. Того повалять разом з мурами і вежами, спалять разом з коштовним деревом і килимами. Тоді ви пізнаємо і побачимо діяння наші, яко оруді гніву і як обітовано в главі XVIII пророка Іоанна — «Так стрімко повержений буде Вавилон». Та вас, бассаунці, що побачите приступ звіддалік по відблисках пожежі тільки на небесах, лиха доля обмине.

Укладено в нашому таборі в Лінці, виконано нашим вірним капеланом Егідом, підписано Імре, володарем Чотирьох Бунчуків, і Марте Третім, вождем люду Розмеру».

— Заради нас не треба стільки клопотів,— увічливо сказав Лойз. Він приглядався, як Герт Шульц, стоячи навколішки біля стіни кімнати на другому поверсі готелю «Гроно», втикав у розетку трійник. Герт Шульц, крякчучи, підвівся, обтрусив коліна свого польового однострою і коротко кинув через плече:

— Розпорядження Шефа.

Потім клацнув умикачем торшера. Лампочка жовтаво засвітилась.

— Оу-у-у! — здивовано вигукнув Марте, помацав лампочку вказівним пальцем, якусь мить затримав його і хутко відсмикнув. — Там огонь усередині, — пояснив він. — Як ти його запалив?

— Коли буде дощ, то найліпше витягнути штекер, — сказав Герт. — Інакше може бути коротке замикання.

Він показав на вікно, в одну із ступок якого замість шибки вставили картон. Тепер обидві ступки були відчинені, видно було залиту сонячним світлом фортецю Нідернгауз, перед нею тік зеленкуватий Дунай.

— Коней, краще за все, відведемо у конюшні вгору проти течії, — запропонував Герт, однак Лойз похитав головою.

— Ні-і, — простакувато всміхнувся він. — Нам зле спиться, коли коні не коло нас. Та й коні сплять неспокійно. Що скажеш, Марте? — Але Марте не сказав нічого. Він стояв біля вікна, німий, як тінь, і Лойз підійшов до нього з-за спини, щоб глянути, на що він там задивився. Марте дивився вниз на герасу, де стояв стіл під скатертиною в квіточки і три стільці. Якось дівчина розкладала посуд: ножі, виделки і ложки, склянки, тарелі і тарілки. У дівчини було рудувате каштанове волосся, що в сонячних променях вилискувало металом, і біле видовжене обличчя. Струнки стегна її і талію підкреслювали тісні підкорочені спортивні штани із нашитим догори вершиною трикутником. Вона мала видовжені й вузькі долоні, а коли випростувалась, то рухом у чверть кола відкидала своє ледь хвилясте волосся за спину. Посередині столу вона поклала супницю, потім глянула догори й у вікні своїми синіми, широко розставленими очима помітила Марте.

— Сніданок на столі, панове доброді! — гукнула дівчина.

Скільки вже часу він не бачив чогось схожого? Як довго він не бачив такої вроди? І як вона поставиться до Марте, до молодого селяха-мисливця, якого ще досі не бачила?

Лойз сердито обернувся і ледь не наштотхнувся на Герта, що простував до дверей.

— У вас тут добре. Все виконують? Всі розпорядження — від Шефа?

— Все за його розпорядженням, — кивнув Герт.

— І коли Шеф лиш свисне, то все робиться? — доскіпувався Лойз. Питаючи, він дурнувато всміхався до Герта.

— Саме так. Він свиснув — і все зроблено, — відповів той, витримавши паузу. Стояв нерухомо, руки по-бойовому напружені, але на Лойза при цьому не дивився.

— То це й добре, — буркнув Лойз. — Ми просто цікаві темні селяхи. Ходи, Марте, бо сніданок вистигне.

Під яскравим сонцем вони сіли за стіл. Синяву прокреслювали ластівки, з того берега Дунаю хтось наспівно кликав когось, чулось торохкотіння воза. Тільки Герт Шульц все ще стояв.

— Смачного. Маю йти до Шефа. З рапортом.

— Рапорт, ось як! — хихикнув Лойз. — Ви все чисто організували. Респект! Чисто. Передайте Шефові від нас вітання, і ми за все дякуємо. Що тут є?

— Суп на яловичині з засипкою, — пояснила дівчина Адді, — потім сарняче сидло, картопляне пюре, салат з цикорію. Ринок у нас діє. Найважливішим завданням було, розумієте, задіяти ринок.

— І вельтлінзьке сімдесят дев'ятого року! — задоволено промимрив Лойз. — Маєш усе добре затямити, Марте.

— Легші вина вже всі вихилили, — повідомила Адді. Вона показала на річку. Там униз за течією плила грубо збита баржа з маленькою надбудовою у вигляді хижки та з в'язками реманенту. — Ми саме розвідуємо горби Вахе, трошки розглядаємось довкола. Може, вдасться підняти кілька виноградників.

— І ти завжди там, де треба щось підняти? — спитав Лойз, кліпаючи очима.

У її синіх очах з'явилися крижинки, проте вона відповіла:

— Майже завжди, можете мені вірити.

— Чисто, — кивнув Лойз. Він нахилився над тарілкою і позирнув на Марте. Той порізав своє м'ясо на дрібненькі шматочки й через рівні такти посилав їх виделкою в рот, у той час як очима невіддивно пас Адді.

— Мені звеліли показати вам місто,— повідомила Адді. Вона злегка відхилилась назад, обидві руки сплела на піднятому лівому коліні, тісно обхоплюючи матерією бежевого кольору. — Через годинку-дві я прийду, а ви тим часом відпочиньте.

— А я й не стомився,— з повним ротом вихопився Марте.

Адді засміялась, нахилилась до нього і поплескала по плечу.

— Через десять хвилин подіє вельтлінзьке, тоді відчуєш утому. Вам не завадить перепочити, їзда, мабуть, була важка, а ще тепер, коли дорогами майже не пройдеш.

— Трохи важка! — погодився Лойз. Марте зиркнув на нього розгніваним оком. Лойз прогнав усмішку з обличчя, підвівся. — Ходімо вже, Марте.

— В номері все гаразд? — насамкінець спитала Адді. — Герт не забув про мило і рушники? Ми, знаєте, відвикли від гостей. Принаймні від таких високих.

— Нічого не бракує,— заспокоїв її Лойз. — Все як має бути. До побачення, панночко!

Адді перекинула через плече легку синю курточку, підвела праву руку й пограла тонкими довгими пальчиками.

— Бувайте, скоро побачимося! — гукнула вона і через три сходинки стрибнула вниз із тераси на бруківку набережної. Марте звівся на ноги, не зробив і кроку — в руці ще була склянка — і дивився їй услід, поки вона зникла за рогом найближчої вулички. І тільки тоді звернув увагу на стіл, на власну руку, на батька. Він поставив склянку на білу в квіточки льняну скатертину й скурушно потягся за Лойзом у їхній номер на другому поверсі.

— Ми тут, певна річ, не будемо спати,— Лойз постукав у стінку номера, наче у в'язничній камері. — Тут чуєш себе, як шупак у верші. Кинемо матраци вниз у коридорі, де коні стоять. — Він схопив з хромованого прута рушник і кинув його Марте. — На, йди умийся.

— Але я й не стомився,— повторив молодий і підвів очі на Лойза. Той розгнівався і нахмурився:

— Вмийся, кажу тобі! Він нас смердить.

— Хто каже, що від нас смердить? — спитав Марте і навіть не поворухнувся, коли рушник упав на підлогу.

Лойз лукаво посміхнувся:

— Адді. Ти не помітив? Вона вміє себе показати, вона не з села. Вона хоче, аби ми чисті були. Еге, в місті можна чомусь навчитися.

Житло Шефа було за п'ять хвилин ходу від резиденції. Вхідні двері з вулички, де ледь могла пройти одна людина, зачинялись на новісінький патентований замок, що блиском вирізнявся на тлі потьмянілої деревини та облуплених стін. На сходах завжди, навіть улітку, було темно, прохолодно і затхло, сходинки скрипіли. Однак на другому поверсі за дверима було світло й гарно мебльоване помешкання. Кімнати просторі, велика вітальня скляною стіною виходила на лоджію, через вигини якої променилась панорама середмістя.

Лінда, перша леді, сиділа в бідермаєрському фотелі, обтягнутому переливчастим блакитним шовком, і зосереджено займалась власними нігтями. На таких речах вона зналась — зробила придатним для вжитку давно вже висохлий перламутровий лак. Шкіра її зберегла рожевість і виглядала молодо, лише фігура роздалась, а округле підборіддя м'яко спиралося на жирові складки шиї. Час від часу вона швидко міняла позу, щоб розглянути свої нігті під іншим кутом, і тоді ставала схожа на боксера на рингу, який от-от зробить несподіваний випад.

— Сервус, шері! — привіталась вона, не відриваючись від споглядання перламутрового блиску.

Вона була з сім'ї дрібного службовця з Форальберга й намагалась імітувати мову цісарсько-королівського двору. Колись її б за це висміяли, але куди поділились ті колишні тонкощі? Силою своєї уяви вона перетворила дрібного німецького канцеляриста на високого державного достойника, оповитого таємничістю, незбагненого, від якого все ще віяло пахощами вінченосної монархії.

— Слухай, шері, тобі слід поговорити з Гассо. Він такий дикий і занадто ризикую на перфюрських скачках. А ще завів собі карого жеребця,— Пінто кличуть,— ганяє на ньому, як справжній ковбой на Дикому Заході. А йому ж тільки шістнадцять.

Шеф стояв перед широким вікном, еполети злегка задерті вгору, дивився на течію ріки і на мостовий портал Іннської брами в обрамленні вигинів лоджії. Одначе нічого не бачив. У грудях боролись співчуття до себе і лють. І чому він завжди почуває себе таким до смішного жалюгідним? Ким вона була? Чинівницька доня. І ким стала тепер? Завдяки йому! Ким він її зробив? Княгинею. Мабуть, єдиною в Європі. Княгинею і матір'ю династії. Чому ж вона, як-от сам він, не дивиться в майбутнє? Чому їй так кортить приміряти на себе непотріб минулого, наклеювати собі вошиві принади Доньки Вищого Світу і за горнятком кави розповідати своїм підстаркуватим приятелькам, які б вона могла скласти блискучі партії? Знайшла б, мабуть, якогось фабриканта цементу? Або міністерського чиновника? Сміху вартє! Але сміху вартий і сам він за те, що німує перед нею.

— Не бачу, що в цьому може бути поганого,— відрізав він. — Ми — молода культура. У молодій культурі шістнадцять — це той вік, коли кожний відповідає сам за себе. В цьому перевага молодих культур: вік біологічної зрілості збігається із зрілістю громадською.

— Маєш рацію,— наспівно погодилась вона. — У шістнадцять я свого часу вибралася з Потта — на власній «ямазі».

Вона передражнявала його, імітувала те, що він пише про себе. Він крутонувся на місці і з подивом зауважив, що йому кортить врізати їй як слід.

Шеф

Його батько, Макс Шиманський, у ранній молодості розпочав свій життєвий шлях гірником, згодом став службовцем у майстерні й одразу ж взявся переучуватись, спеціалізуватись по газифікації вугілля, як цього вимагала енергетична політика кінця сімдесятих. Був честолюбний, однак небагатослівний. Переживав за свого сина Ервіна, хоч той поганих оцінок додому не приносив. Ервін видавався йому надто непосидючим, неспроможним боротись за виживання.

З іронії долі все сталося зовсім навпаки — всі померли: батьки, сестри, Гунда, вижив тільки він один. Якось непомітно після мору вони втягнулись у безперервну гульню. Вони — це він та інші з ватаги богартистів, що склалась тоді (за три тижні до пошесті всі вони захопились стилем Гамфрі Богарта, який саме переживав ренесанс). Вони похапали собі «ямаги», ціна на бензин вже не була проблемою, і тому на колись платних заправках вони відкривали крани, хвацькою дугою поливали з шлангів навіси і стіни, а потім підпалювали — влаштовували в рідному Потті ілюмінацію. Не минали жодного спорозжнілого шинку, жлуктили все, що попадало під руку, полювали на дівчат і хапали їх у супермаркетах. Зиму 1981 — 1982-го богартисти перебували у віллі власника мережі крамниць, влітку 1982-го підстерігали голландців, які почали просочуватись,— звісно, разом з причіпними будиночками,— на південь.

Одначе згодом найшло й на богартистів. Спочатку постійні дівчатка (Ріккі, Зіна, Кет), а згодом і ті, хто родом з півдня, почали розводитись про СОНЦЕ і ВИНО, про ОЛИВИ і СИНЄ МОРЕ — аж на блювачку тягнуло. Ріккі і Потц відірвались першими, а навесні 1983-го гурт богартистів розпався, залишились тільки Ервін і Герт. На південь їм не кортіло, але приятелів не стало, отож і само собою з'ясувалось, що їхнього способу життя настає край.

І ось 14 травня в Годесбергу вони обидва завели свої мотоцикли (пересіли на «гарлі-давідсони») і затріскотіли понад Рейном проти течії. Опівдні 15 травня у Вюрцбурзі Ервін вимкнув запалювання і пояснив, що він нарешті хотів би знати все напевно. Вони спинились саме біля будинку Фалькенгауз, що колись був громадською бібліотекою, і, на диво, бібліотеки не спалили, ні тим більше не розграбували. Ервін наніс з крамниці навпроти консервів і засів у відділі ІСТОРІЯ. Читав три тижні, відтак, блідий і рішучий, вийшов на осяяний сонцем майдан і заявив:

— Гертє, все гаразд. Одначе пора нам виробити ПЛАН.

Мотоцикли вони покинули у Вюрцбурзі, натомість пересіли на вантажівку на метані. Відкопали десь акумуляторний мегафон, роздобули атлас шляхів і почали розшукувати віціліхів.

Гострим відчуттям вони вже набавились у безрези і на прощання дуже ефектно

спалили замок Брюль, але, виявилось, може бути краще відчуття: їхати весь час уперед, а коли помічали дим з димарів чи близьку на шинках, то зупинялись, ставали на підніжку автомобіля і вмикали мегафон. А потім озголювали: «Ми починаємо нову справу. І маємо шанс її здійснити. Ми сподіваємося відродити місто і налагодити в ньому нормальне життя. Принаймні одне місто».

Пассау він вибрав ще 1983 року. Вісімнадцять піонерів перезимували в землянці, котру обклали пластиковими щитами. Щоліта протягом десяти років їздили по Німеччині. Їхали на захід до Шварцвальду, де асфальтові дороги зовсім порепалися, потім на схід до Лінца, на північ до Гери (реготали до сліз, перетинаючи колишню залізну завісу), і на південь майже до Леха. У Мюнхен вони навідалися у році дев'ятому (так стали весті літочислення) і мали звітти добрий вилов: привезли з собою двадцять чотири душі. Серед них і Єву Піччен.

Починаючи з чотирнадцятого року, потреба виїжджати відпала, люди приходили самі. На всіх майданах міст і на площах торгових центрів вони залишали озголення, намальовані на дошках, надбрані на кам'яних плитах: **ПРИХОДЬТЕ В ПАС-САУ. МІСТО ВАС ЧЕКАЄ.**

Цього ж року прийшла в Пассау і Лінда, добиралася вона з Боденського озера, — це був справжній подвиг, бо дороги скрізь були розбиті, а ліси, що наступали, роїлися небезпеками.

Весілля Лінди і Шефа стало в Пассау першою подією державної ваги із смолоскипами і сурмами. На жаль, шлюб був цивільний, але й цей момент Ервін ретельно обмірковував, віддавши перевагу церемонії, яка була властива античному місту, і вирішивши обійтися без церкви. Тридцять йому тоді вже минуло, він носив однострої вищих чинів із «Віденської крові», пошиті на опасистих статистів.

Літа п'ятнадцятого народився Гассо, і десь на той час почались тертя з мешканцями навколишніх земель. ПЛАНУ дотримувались скрупульозно, тиждень у тиждень виїжджали — спочатку на шинах, а потім на шипах — трактори і валили й розрівнювали села, торгові центри, міста — великий огром роботи, конче потрібної, а хто за неї подякував містові? В старі підвали свого центру мешканці Пассау почали зносити припаси — всі товари тривалого зберігання, привезені з експедицій. Але тут ночами внадилися мародери, щоб щось поцупити і винести. Одно тягнуло за собою інше: борячись із мародерами, почали розвалювати вілли й передмістя, щоб спорудити вали й мури, міські брами, організували цілодобову сторожу. ПЛАН, попри все, здійснювався. Змонтували невеличку електромережу і, нарешті, пустили в хід турбіну. Вона запрацювала, і це стало другою подією державної ваги, до того ж — великим успіхом. Свіжу новину селяни несли з базарів додому, розповідали бабам і мисливцям, а мисливці пускали поголос аж до Альп на півдні, до Віденського лісу на сході, до Рейну і нагір'я Тюрингії: людина знову засвітила світло.

З часом Шефове обличчя почервоніло, волосся порідшало. Він зник виїжджати на кінні полювання (кабани, олені, десь від двадцятого року також вовки, а з двадцять п'ятого з'явилися й ведмеді). В неділю на ратушному майдані він чинив суд і розправу, кожного 14 травня разом з Ліндою відкривав травневі танці. Вона статечно кружляла довкола нього. Однак поступово йому все більше ставало зрозуміло, що він допустився значного недогляду.

Звичайно, він їй не врізав.

— То був «гарлі-давідсон», якщо хочеш знати точніше, — сказав він і опустив руку. — Краще це обличчю. Сьогодні увечері я даю банкет на честь розенгаймських послів. Офіційний банкет. Розпорядження про стіл і про все облаштування вже віддані — в ратушній залі, в малій. Я хочу, щоб ти одягнула довгу вечірню сукню.

— Кажуть, якісь селюхи темні, — фальшиво проспівала вона і ще раз крутнула пальцями правої руки. — Навіщо тобі дратувати незаможних? Вечірню сукню — ні. Її — тільки на 14 травня. До того ж тоді твій день, чи як?

— Слухай, — він ступив уперед, сперся руками на бильця крісла, щоб не дати їй змоги встати, обличчям не далі як на ширину долоні від її обличчя. — Безглуздо й небезпечно мислити категоріями минулого. Ті люди настільки ж вагомі для нас, як свого часу папа римський для Карла Великого або Меттерніх для Наполеона, якщо я щось тямлю. Гаразд, він, цей чоловік, старий, згорблений, і йому бракує зубів, і що з того? А може, Карлові Великому також бракувало зубів? Він посол. Посол молодій суверенній держави.

— То йдеться про нашу безпеку? — іронічна усмішка на її обличчі зникла. Вона явно збентежилася. Шефові було приємно це помітити.

— Може, й так. Може, старий зовсім дурний, а може бути, що дуже розумний. Звідки мені знати? Як ми можемо судити? Слухай, Ліндо, мабуть, я тобі зовсім байдужий. Але подумай про Гассо, про Гернота і Меліссу. Може статись, що від сьогоднішнього вечора залежатиме, чи вони тут житимуть і володарюватимуть, їздитимуть верхи і полюватимуть, чи...

— Ти боїшся,— здивовано сказала вона. Він кивнув, підтверджуючи її здогад.

— Ми допустились однієї помилки. Можливо, її вдасться виправити. Ти віриш, що я здатний передбачити, як далі складуться події?

— Звісно,— відповіла вона, а він засміявся і випростався.

— Отож, довга вечірня сукня.

IV

Із «Магналій» Егіда:

В одному старому градищі, званому Шленг, де Дунай завертає двічі, у бассаунців була невелика маєтність. Вони убезпечили її припасами і зброєю, і гласили у зарозумілості своїй, що цього стане. Та наші приступили її з такою видатною люттю і відвагою, що решта захисників, схоплені страхом, втікли в ліси.

Це сталось перед полуднем. Перед вечором із заходу прийшла ліпо зроблена лодія, такими користуються авантюристи¹. Авантюриста, що ненароком зустрівся з нами, привели перед князями. Запитай, чи бассаунці отримали лист від Марте, чи радили між собою над ним, повідав авантюрист, що в Бассау більше не зупиняється, він возить сіль з гір, хоч там у копальнях віддавна бассаунці, та вони з градом більше не торгують. Уночі, під великою небезпекою він прокрався вгору Інном, бо рік від року град ставав усе більш неприязним також і до власних мешканців. Дві сторони, що назвали себе школії та гернотіани, осіли в різних частинах півострова, одразу ж повалили найкращі будинки із старих часів, що стояли між ними, і тільки довкола собору залишилось місце, де зустрічалися вони з великою осторогою. Під такою неприхильною зіркою, міркував авантюрист, град взагалі ні спроможний чинити нам опір, ні дати одвіт.

Імре радів, але Марте, котрий в усьому зберігав рівне серце, попередив проти напто великої певності. Легко може статися, рік він, що спільна небезпека призведе град до замирення.

Лойз дивився услід Адді і Марте, які шпацірували надбережжям проти течії. Він з ними не пішов.

— Залишіть старого в спокої,— боронився він,— йдіть самі, молодятка.

Лойз стояв на терасі, руки розслаблено звисли, пальці злегка зігнуті. Якби ще тримав рушницю — чисто скульптурне зображення настороженого мисливця.

— Пассау вітає Розенгайм,— перекинув він незграбно наслідуваною літературною мовою. — Пассау вітає Розенгайм. — Він відвернувся, похитав головою і зайшовся хихотінням, що перейшло в щораз глибший кашель. Зайшов у колишній вестибюль, де було настелено соломи для обох гафлінгерів. Його Лис скосував оком і подивився на нього боязко й радісно.

— Гов, ти також щось там видиш,— буркнув він і поплескав коня між ніздрями. Умостився в покрите пліснявою клубне крісло, натоптав новеньку пінкову люльку (подарунок міста) вологим, темним довговолокнистим тютюном із вакуумного пакунка (також подарунок міста). Перша затяжка сподобалась, але від другої він скривився: краще не дозволяти повертатись колишнім звичкам. Він жбурнув люльку через відчинені двері. Карий, кінь Марте, утворив чистеньке анальне кільце і викинув на соломі позад себе три м'ячки.

— Розенгайм вітає Пассау,— голосно вимовив Лойз і розреготався.

¹ Aven Turieri — італійська форма слова для позначення мандрівних купців наводить на здогад, що вони приходили з іншого боку Альп.

Він либонь пригадав огрядного рудоволосого чоловіка на вершечку сходів, його обидві витягнуті вперед руки в яскравій матерії однострою, повнозвучно вимовлене «Пассау вітає Розенгайм», а передусім твердий погляд державного мужа, фальшивий, як іграшкові гроші. Ні, майнула думка, справжні гроші тепер виглядали б фальшивіше за іграшкові. Гроші — що то був за дивовижний засіб!

— Щось його гризе,— буркнув він, схилившись вперед і повільно звівши кінчики пальців до купи. — Щось його зводить зі світу, надто вже непокоїть. Що саме? — На пару хвилин він заплющив очі і сидів зовсім без руху, потім підвівся, розвів руки в боки. — Здається, Лисе, я все ж подивлюсь на місто. Хтозна, чого йому бракує.

Через портал,— грот із покришеним склепінням,— Адді та Марте зайшли в собор. Всередині було прохолодно, гуляв вітер, і здавалось, що тут він завжди пронизливіший і холодніший, ніж на майдані, де мешканці саме знімали з п'єдесталу бронзову скульптуру. (Макс Перший, король, майже повністю похований під пташиним послідом.) На побитих плитах підлоги лежала нападана, заплетена павутиною штукатурка. Адді легко перестрибнула через величезну голову якогось пророка з відбитим носом, його повні глибокого гніву очні западини вдивлялись у стрімке склепіння. Хори, де час не пощадив пізньоготичних архітектурних прикрас, були на два-три лікті захаращені, уламками, з-поміж яких стирчали світильники, голови святих і грішників, посріблене рамено хреста.

— Одразу після... одразу ПОТОМУ,— сказала Адді,— було жакливо багато випадків вандалізму.

Марте не перепитав її, що таке вандалізм.

— Ти хочеш сказати, що багато понижили в церквах?

Вона кивнула.

— Люди хотіли помститись, хоч на чомусь. Сьогодні нам важко зрозуміти. І як усі вони збиралися жити далі? Можеш мені сказати?

— Старе впаде, проб'є заміни час,— дерев'яним голосом продекламував Марте,— нове життя розквітне на руїнах.

Заскочена, вона збоку глянула на нього.

— Ти поет?

Він засміявся присоромлено.

— То не мое. То від Лойза. Він так зо два рази казав, коли ми дивилися на такі давні речі. Капелан казав, що то кара Божя. Ти теж віруєш?

— Капелан? А хто це такий?

— Ну, святий отець.

— Не знаю. У нас немає. А ще — кара Божя! Безглуздя. У всьому винен Божевільний Учений, це ж кожному відомо.

Марте такого не знав, він також не знав, що таке вчений, тому мовчав і дивився на Адді. Цього йому вистачило. Вона стояла, спершись стрункою правого ніжка на уламок рокайлю, відкинула каштанове волосся, в якому заплуталась сонячна доріжка, в очах блиск. Нікого й нічого вона не боялась, вона була причетна до міської влади.

— Слухай,— ледь чутно почав Марте,— як я тебе файно попрошу, скажеш мені, як роблять світло?

— Яке світло? Маєш на увазі електрику? І гадки не маю. То знають спеціалісти. Треба у них спитати.

— А що то є — спеціалісти?

— Таке знає навіть... — вона запнула, раптовий здогад відбився в її очах і злегка розтулив губи. — Звичайно, вам ті спеціалісти не потрібні. — Великим і вказівним пальцями вона обхопила його біцепси і легенько стиснула. — Як кістка, твої м'язи,— схвально промуркотіла вона. — Марте Гартований!

— Не треба! — спалахнув він і відштовхнув її від себе, потім набурмосився і похитав головою. — Я не хотів. Бігме ні! Але...

Адді тільки засміялась і знову відкинула за плечі волосся. Вона вмостилась на пророкові і змряла Марте очима, зичливо, зацікавлено, але трошки поглядом тітки Зоні, коли та дивилась на скіпку і міркувала, чи вже можна нею розпалювати.

- Як ви, власне, там поживаєте, в Розенгаймі?
— Ні в якому Розенгаймі,— поправив він. — Там рідко буваємо. Хіба що на пару тижнів. Чоловікам роботи не бракує.
— Полюєте? Ятері ставите?
— Ятері? Не-е. Або лишень на дрібноту. На шупака маєм верші. То найліпше, коли трохи моква, гейби ясно, але мжичить. Тоді... — він урвав, побачивши, що Адді не розуміє жодного слова. Вона не цікавилась минулим, до того ж ніколи не читала, що маорі для поняття «червоний» мали сорок різних слів. — Я там неспеціаліст, — закінчив він.
— Так і має бути,— погодила дівчина. — Точно так ви й маєте жити, так правильно. Навіщо тобі там електричне світло?
— Річ зовсім не в тім,— хрипко відповів Марте.
— Саме так. А тепер ходімо. Я тобі дещо покажу — будинок складів.

Марте

Насправді його звали Томас, як і його батька, але він і сам про це вже не знав. Мав би ще й друге ім'я — Ульріх — за іменем матері, якби тільки існували записи актів громадянського стану. Його батьки були передайз піпл (щось схоже на «раювальники», мода на позначення гуртів на англійський манір тривала ОПІСЛЯ ще років п'ять). Марте деколи в сні бачив своїх батьків, навіть не підозрюючи, що саме вони, гадав, що сняться ілюстрації з молодіжного видання «Шкіряна панчоха», де він часто любив розглядати малюнки. Ті, кого він у снах мав за дикунів, власне й були передайз піпл, що гасали голяка, коли це дозволяла погода, розфарбовувались і прикрашали себе пір'ям. Вони навіть мали якусь ідеологію, принаймні так стверджували найрозравжливіші з них. Чи була якась ідеологія у батьків Марте — ніхто не знає.

Подайз піпл першими вирушили на південь, що згодом вже нікого не дивувало. Вони спорядили автобуси і вирушили автострадою Куфштайн — Бреннер, а звідти на Словенію та Істрію. До мети своєї подорожі доїхало їх заledве дві третини, бо багатьох перебили племена в Тиролі та Кернтені, але на півночі про це мало хто знав.

Першим свідомим спогадом Марте був велетенський майдан (це був майдан Людвіга в Розенгаймі, який дитяче сприйняття розширило до вимірів світової арени), щіткі трави, що повиганялись з-поміж плит та із стрічних рівчаків, і цілковита самотність. Автобус поїхав без нього, його навіжені батьки чисто забули про хлопчика. Він вчепився в якийсь нікому не потрібний паркувальний годинник, де стрілку заклинило на сьомій хвилині, і плакав.

Таким знайшов його Лойз.

— Зовсім схоже на них,— сказав він, нахилиючись над дитиною. — Як ся називаєш, мале? — Трирічний малюк нічого не розумів, гучний голос згори він сприймав за голос страхопуда, що складався із оброслих волоссям губ, кущуватих брів і міцного запаху. — Ходи,— запропонував страхопуд, обхопив і підняв його. Марте верескував, одначе, вже сидючи ногами на один бік у сідлі на невисокому коникові перед зеленими з брунатним грудьми і зарослим обличчям, більше не верещав. Від страхопуда віяло затишком, і це відчуття, коли вони трюхикали вулицями передмістя, міцнішало якраз у міру того, як міцнішав запах, що складався з суміші кінського поту, людського поту і легенької домішки гною.

На цьому спогад уривався, натомість додалися пізніші. Мама Моніка вовтузиться біля вознища, Фреді разом з ним майструє ятір, тітка Зоня та її книжки з малюнками, Август, Берті...

— Ти мій Марті, мій хлопчик, га? — сміявся Лойз, і Марте також сміявся, коли новий тато підкидав його вгору, а він, аж дух перехоплювало, падав просто на видублене бородате обличчя Отця Небесного. — Ми лишаємося тут, Мартику, хіба ні? Нам тут ладно.

Були й прикрі спогади, часто непоясними. Ось неню Лойз співає під акордеон: «Там, де Богемський ліс, зоставсь мій отчий дім, давно колись давно...» Він співав усе тихше, міхи зітхали, акорд загасав, нерухомо сидів неню, втупившись у здиравілу зелену палісаду, а мама Моніка, лютуючи, зойкала в тишу:

— Забирайся в свій свинячий Богемський ліс! Місця маєш там до дідька, і рисі, і олені, і хаща, що хочеш...

А неню гримнув акордеоном об підлогу і без слова вийшов. А ще тітка Зоня, котра монотонно шептала: «Феліксе... Феліксе... Феліксе...» Чи тривав той шепіт цілу

ніч, як воно вкарбувалось у пам'ять, чи тільки якусь годину при світлі свічок, а лиш дитяча фантазія перетворила на такий довгий?

Всі вони добре давали собі раду, дякуючи мільйонам духів у всіх усядах і завдяки Лойзові, якого всі шанували, та завдяки капеланові Дуллінгерові, що прибився до них через сім років ОПІСЛЯ. Спочатку Дуллінгер виглядав на зовсім звихнутого, але відтак з ним стало цілком можливо спілкуватися. Ще завдяки багатьом дітям, які з духами уже зовсім не знали, хіба що чули про них від дорослих, і які виростали в новому світі. Марте сів на свого коня, коли йому сповнилося вісім років, у дванадцять він уперше вирушив у високогір'я на сарни, а в вісімнадцять капелан поблагословив його та Ельфріду бути разом. Коли Марте верхи вибрався в Пассау, то у нього з Ельфрідою було четверо дітлахів.

Лойз належно скористався двома пообідніми годинами. Скрізь ткнув свого носа, скрізь показав шербату покірливу усмішку. Приглянувся до турбіни на Ільці, був у фортеці. Пускали не скрізь, «Стороннім вхід заборонено» — трафаретно однаково було написано на багатьох дверях, одначе готовність прислужитись мешканцям міста виявляли частіше, ніж бажання відгородитися.

Різник, у якого він тепер сидів і дивився, як той готує холодець, до послужливих не належав, але й не наважувався попросити його геть. Судячи з усього, роботи він мав по горло (банкет сьогодні ввечері, припустив Лойз), але все робив з надмірним старанням, за яким ховалась мовчазна роздратованість. Лойзова присутність була йому нестерпна, та він не міг підшукати належної зачіпки, щоб випровадити небажаного відвідувача. Мабуть, він просто не міг знести запаху мисливця і конюха, запаху, що його ніяке мило за один раз не відмие, і який був зовсім не до речі в цьому напівтемному напівпідвалі. Мабуть, міркував собі Лойз, різника всього-на-всього бере заздрість: заздрість здорового, міцного чолові'яти, цілісінкний день прикутого до своєї праці.

Лойз ще нічого не вияснив, але не квапився. Увечері банкет, мабуть, там викаже себе злоба, яку він намагався збагнути, подається ключик, розкриється таємниця, знайдеться відповідь на просте запитання: що у Шефа на думці?

Різник підійшов до полиць при стіні і взяв скляну банку, поставив її на стіл під вікном, ножем зняв воскове кільце по ободу скляної кришки, пальцем сколупнув ізоляційну стрічку, що відламувалась затверділими шматками. Він підсунув лезо ножа під кришку, і та подалась із зітханням. Потім перевернув банку і витрусив на стіл пластиковий мішечок.

Мішечок був тісно набитий і твердий, біла маса всередині обернулась на камінь. На шнурочкові, котрим мішечок був зав'язаний, висіла плomba з гербом у вигляді приборканого вовка. Різник ножем вертикально провів по мішечку, плівка розійшлась, і на вимиту тарілку з легеньким стуком випав білий кристалічний камінь.

— Сіль? — задав Лойз зайве запитання.

— Міська сіль,— поправив різник. Він сікачем настругав від грудки жменьку солі.

— А яка різниця?

Різник завмер із сікачем у руці й повернувся до нього здивовано.

— Різниця? Звісно, є різниця. Це ж міська сіль, опечатана, щоб не псувалась. Не для простої ковбаси, тямийш? — він показав рукою на піч у глибині приміщення, де стояли рядком подряпані консервні бляшанки, з яких ішла пара. — Проста сіль для простої ковбаси он там.

Лойз підвівся й підійшов до печі. Було, власне, зрозуміло, чим займався різник: він випаровував розсіл з старих бляшанок, звідки інший вміст — переважно овочі — вже вибрали. Крихітні озерця кипіли й булькали, здійснювалась пара, подекуди на внутрішніх стінках насіла тонюсінка шкірочка солі.

— Марудна робота, — сказав Лойз і похитав головою.

— Як так марудна? — обурено відказав різник. — Потребуємо солі. Опечатана сіль під наглядом, зрозуміло? Видається тільки в особливих випадках. Банкет, свята абощо. А на все інше... — він показав рукою на бляшанки.

Власне, подумав про себе Лойз, не так уже й марудна. Допоки консервів багато й допоки є чим палити (ліси давали тепер стільки букових дров і деревного вугілля, скільки потрібно) і випаровувати сіль рентабельно.

До того ж була ще міська сіль, судячи з усього, з пограбованих припасів міст і сіл. За останні десять років, міркував Лойз, місто, мабуть, не могло знайти придатної солі. Знаходили або зіпсовану, або порозтаскувану звірами. В цьому розенгаймці скрути не зазнали — солі багато їм не потрібно, а ту дешицю беруть просто з...

Йому аж щелепа відвисла, проте він узяв себе в руки, встав і щербато посміхнувся різникові.

— Красно дякую,— з дурнуватим виглядом вимовив він.

— За що? За що? — забурмотів той у відповідь, але тепер уже присоромлено через власну нечемність.

— Красно дякую,— повторив Лойз ще дурнуватіше. Трьома сходинками від піднявся на вулицю і почовгав чоботами на шипах по брукувці, в голові шугали різні асоціації, які вкладались у міцний логічний ланцюг.

Тепер він знав, що на думці в Шефа. І що для них, для рознемців, справи склались не зовсім добре. Зовсім недобре.

V

Картку надрукували на дорогому тисненому папері, пажовклому вздовж обрізів. Вишуканим шрифтом з усілякими завитками і розчерками читачеві пропонувалось:

ФАНФАРНИЙ ВСТУП — ПРИЙОМ ПЕРЕД РАТУШЕЮ
ВХІД ПОСЛІВ І ВИСОКОГО СІМЕЙСТВА
ЗАКУСКИ АСОРТІ
ХОРОВИЙ СПІВ: GIOIA ETERNA (ПАЛЕСТРИНА)
ПРИВІТАЛЬНІ ПРОМОВИ І ТОСТИ
ГАРЯЧІ СТРАВИ
ФАНФАРИ
ТАНЦІ
ФРУКТИ, СОЛОДКИЙ СТИЛ
ПОДАЄТЬСЯ МОЗЕЛЬСЬКЕ, БУРГУНДСЬКЕ,
ВЕЛЬТЛІНЗЬКЕ, ТОКАЙСЬКЕ І КОНЬЯК
ЗАПРОШУЮТЬСЯ УСІ!!!

— Жодної помилки,— кивнув головою Лойз, тримаючи тиснений папір у витягнутій руці, щоб краще бачити. Почувався не надто добре, бо змусив себе і Марте проковтнути по цілій грудці смальцю, конче була потреба пригадати давні викрути. Але під його видубленою негодами шкірою цього не було помітно. Він і Марте перевдягнулися в нове вбрання — сільський народний одяг з колишніх часів (все потрібне ще можна було знайти на складах), до того ж вбрання було до лиця і вельми практичне також і для зворотної подорожі в Розенгайм: баварські короткі куртки з грубої вовни, білі сорочки, нові короткі шкіряні штани з нагрудниками, зелені панчохи, міцно простьобані замшеві черевики. Довершували все капелюхи з напівширокими крисами і з пір'іною за стрічкою.

— Піччі помилок не робить, вона жінка правильна,— сказав Герт Шульц. На ньому також була біла сорочка, тільки поверх неї середньовічна камізьелка з вишитим геральдичним орлом. Вона могла б також походити з театральних фондів, але насправді була далматинкою Герольда Брабантського з Віденської державної скарбниці (ні сам Герт, ні будь-хто інший не знав — а може й, знав — якими шляхами вона потрапила в Пассау). — Ви обидва вже готові? Можна починати.

Стояв червень, було тільки пів на восьму, і вечірнє сонце ще стелилося золотом у вуличках, та попри це перед Гертом і послами несли два смолоскипи. Звідусіль долинало якесь високе гудіння. Коли Марте почув його, у нього загупало серце. Гудіння нагадало йому дзиччання шершнів, гніздо яких вони колись знайшли в дуплавій груші біля озера Зімзее. Ті шершні жажливо покусали Брозі, і мама Моніка потім його шпетила:

— Чого ви, дурні, не втекли відразу?

А тоді, коли зсередини дерева почулося дзижчання золотаво-брунатних бійців, ніхто не подумав про небезпеку, очі у дітей заокруглились і заблищали, вони почали сміятись. А тут воно, це гудіння, міркував Марте, також загрозливе?

Перед ним ішли Лойз і Шульц.

— А що то за високе сімейство? — спитав батько у Герольда Брабантського. Той помовчав трохи, відтак відкашлявся і відповів не дуже охоче:

— Ну-у... Шеф. І Лінда...

— Їх Високість, чи як?

— Угу, його дружина. І троє дітей — Гассо, Гернот і Мелісса.

— Ти глянь! Як колись у середньовіччі. То є десь записано?

— Що записано?

— Як сказати... престолонаслідування, наприклад, права, обов'язки — такому містові потрібна якась конституція.

— Цього я не знаю, — буркнув Шульц. Обличчя його стало роздратованим чи розлюченим, ріденькі брови насупились. Лойз стримано відригнув.

Високе войовниче гудіння тепер було зовсім близько, і ось вони вийшли на ратушний майдан над стрімким Дунаєм.

Все було задумано щонайпишніше. На самій середині чотирикутного майдану височіла невеличка трибуна, там стояло високе сімейство. На Шефові тепер був напівдовгий брокатий сурдут з вилогами із справжнього куничого хутра, широкополий капелюх обкручувала винно-червона шкурка, закріплена аграфкою зі жмутиком переливчастих журавлиних пір'їн. Поруч із Шефом стояла доволі-таки дебели жінка у сріблясто-блакитній довгій вечірній сукні, на голові маленька діамантова корона, а на рожевих руках браслети з коштовним камінням — це, звісно, Лінда. Троє дітей у маленьких шапочках мали кинджальчики, одягнуті були в старовинне вбрання з високо підкладеними плечима, обличчя гарненькі, гладенькі й зухвалі.

Смолоскипів тут палахкотіло вже чотири і їх було добре помітно в тіні на західному боці майдану. Лойз оцінив це з одного погляду, оцінив і зробив висновок, одначе цього разу, цього єдиного разу Марте побачив більше за нього, побачив — розшарований люд. Так, ці жінки й чоловіки були між собою різні, групи, хоч як тісно вони стояли, здавалось, були розділені невидимими стінами: люди відрізнялися виразом обличчя і очей, манерою стояти — ну чисто тобі спеціалісти. Йому чомусь пригадалось вжите Адді слово, одначе й одразу вилетіло з пам'яті.

Коли посли наблизились за п'ять кроків від трибуни, Шеф підняв руку. З балкона зринули багатоголосі звуки фанфар, а з будинку вийшла висока струнка дівчина в ясно-зеленій довгій сукні. В її розпушеному каштановому волоссі були квіти, а в обох руках піднята вище рівня очей золота чаша, з-під прикрашеної самоцвітами ніжки якої дівчина дивилась униз на свої срібні черевички, що їх вона манірно переставляла один вслід за одним. Крок за кроком дівчина наблизилась до високого сімейства і послів, зупинилась, опустила чашу і підняла очі. Це була Адді.

— Хай звучать урочисті сурми, — неквапно почав Шеф, — хай лунають вітання на честь і благо нових друзів — ПОСЛІВ!

Він узяв з рук Адді чашу, простягнув її Лойзові, обличчя якого раптом скривилось, ніби ось-ось заплаче. Лойз знову поклонився від самого пояса так само дурнувато, як уже кланявся вранці.

— Красно дякую, — ледь спромігся він промимрити і відсюрбнув. Хотів був передати чашу Марте, але ясно-зелена дівчина лагідно, одначе твердо відібрала її, обтерла вінця хусточкою і лише тоді передала хлопцеві. Марте трошки похлинувся від хвилювання, потім настала черга Лінди, холодні сині повіки якої, коли вона взяла чашу і надпила, навіть не здригнулись. І тільки після всіх узяв її Шеф і двома добре відтренованими руками вихилив бокасту чашу й перевернув догори дном. Аж тоді Лойз зауважив, що всі вони пили із, мабуть, безцінної святині — з романського циборіуму, просфорної чаші. (Марте нічого такого не помічав, він бачив тільки Адді — чи це та сама Адді з сьогоднішнього полудня? Ця ясно-зелена таїна?)

Шеф знову підняв руку, він з'єднав руки Лінди і Лойза, щоб ті увійшли парою, а в лапищу Марте вклав білий палець дванадцятирічної дівчинки з

відкопленою верхньою губкою і білявою косою, в яку вплели перлини і викалали вінком на маленькій голівці.

— Моя донька Мелісса,— пояснив він упівголоса.

Так, певно, вимагали традиції міста... От лиш Адді кудись раптово поділась.

— То було токайське, чуєш? — тихенько сказав йому Лойз, перш ніж рушити в бік ратуші. — Не налилуйся забагато, бо розбере.

Марте нічого не сприймав, бо в нього голова йшла обертом не від токайського, а від смолоскипів, фанфар, золота і перлів, а ще — від найміцнішого з напоїв, назвою якому була Адді.

Сходами, освітленими мерехтливими смолоскипами, вони піднялись у велику залу ратуші, колись пофарбовані, а нині облуплені стіни якої позавішували великими килимами. В залі поставили довгі ряди столів і лав, на яких порозміщувались запрошені, окрім небагатьох, а власне послів, високого сімейства і кількох важливих персон — вони перетнули велику залу й кількома сходами піднялись у меншу. Там стіни були завішені вже гобеленами, дещо пишнішими за ті, що висіли у великій залі, посередині стояв великий шестикутний дубовий стіл і старі стільці з потрісканими шкіряними спинками та начищеними до блиску латунними цвяхами. Тільки чотири стільці були обтягнуті брокатом і мали бильця, вони були призначені для послів, для Шефа і його Високої Дружини.

— Як вам сподобались фанфари? — цісарсько-королівським світським тоном поцікавилась господиня торжества, якій випало супроводжувати гостя. — Добре зіграні, чи не так?

— Чисто, чисто,— старанно, як учень на уроці, закивав Лойз і ошкірився. — Далеко пішли, так. Хіба що надто повільно затягують, ось так: трее-ре, якщо ви знаєте, що я маю на увазі.

— Ви це помітили? — позирк державної дами був холодний і блискавичний. — Оте синкопування, знаєте, загалом тут не до речі. Воно вкралося у виконання, відколи знову з'явилась електрика.

— Електрика?! — Лойз приплющив очі, потім знову закивав головою. — Певно, певно. То все через джазові платівки. Атож, молодь — це молодь.

Лінда кинула погляд через плече, де мав — услід за двома передніми парами — заходити Шеф, однак перехопила не його погляд, а Єви Піччен.

— Сьогодні я вип'ю справжньої старої горілки,— виклично проголосила Мелісса, чекаючи на заперечення.

— Тобі й херес піде, дитинко,— не забарився глас Авторитету, але не мамин, а Євин.

Вона, єдина компетентна особа, єдина була в костюмі — режисер у ренесансному декоративному фільмі. Єва показала де кому сідати, дали кризь двері знак у великій зал, щоб хор гримнув «Gioia Eterna».

Радість предвічна. Вона переповнила груди Марте і наповнила його очі сльозами, бо він знову побачив Адді, свою Таїну. Адді встигла блискавично переодягнутись і тепер виступала в ролі пажеси. Разом з іншими пажами і пажесами розносила велетенські таці з холодцем і язиком, вудженими риб'ячими боками, на гарнір — помідори, огірочки, зелена селера, доволі часто також розносили шліфовані карафи з вином.

— Ми потім підемо танцювати,— прошепотіла вона йому, чомно кланяючись від самих стегон і тримаючи перед ним тацю. — Коли тут стане надто нудно.

Він кивнув, усміхаючись, і все ще в сльозах,— сльози у нього виступали ще й через дим від увіткнутих рядком у стіни смолоскипів.

У червоних відсвітах смолоскипів підвівся Шеф. Червоний на виду, червоно виблискували персні на його руках і золото циборіуму, який він тримав тими руками. Він заговорив. Про Велике Лихо, про поневіряння уцілілих, про сміливе рішення залишитись на цій землі на північ від Альп, про фенікса з попелу. Що таке фенікс? Лойз подумав і пригадав. Це той дивовижний птах, що завжди сам себе спалював, а потім, цвірінькаючи від задоволення, злітав увись із власного попелу. Давно вже не було чувати таких промов. Лойз силував себе пити потроху, але вина були надто міцні, до того ж він давно від них відвик. Він примружив очі. Сподівався, що все обійдеться гаразд, не

лише завдяки смальцю, якого він передбачливо наївся. Розенгайм вітає Пассау. Ні, Пассау вітає Розенгайм, так завершив Шеф. Всі зааплодували, він також аплодував, аж тут звуком старого фагота у лівому вусі зазвучав голос Єви:

— За протоколом тепер ваша черга, пане Ретцер.

Фаготний звук йому не сподобався. Єва була не дурна і вона вже помітила чи принаймні здогадалась, що він зовсім не той, за кого себе видає, і, мабуть, помітили навіть те, що вони один одного взаємно розкусили. Тут слід бути обачним. Але йому хотілося не тільки бути обачним, але й дещо сказати таке, що мало б політичну вагу. Політичну, правильно. Він встав і обидвома кулаками сперся об стільницю, при цьому дещо хитрувато хитнувся — так і личить темному селюхові після чарки токайського.

— Я,— почав він,— не майстер промовляти, я простий мисливець, рибалка. Ми дуже вдячні. Звісно. Ми-смо чули про пишноту міста і тому приїхали, і воно й насправду величезне, хіба ні, Марте? І ми, натурально, радіємо простягнутій руці приятельства, і як Пассау вітає Розенгайм, то так само і навпаки — Розенгайм вітає Пассау, так можна уже казати. То всіх моїх рознемців дуже порадує, ми, власне, все робимо разом, про все дома разом договорюємось, там у нас ніхто не є шефом, як у вас, тут ви нас обійшли з цією чистою організацією. Отож ми все обговоримо біля рідних вогнищ, то я можу вам будь-коли пообіцяти. Ану, Марте, встань, тепер ми маємо чемно сказати, що ми підіймаємо, отже, нашу склянку, наші склянки, до цього стародавнього келиха, ми п'ємо за фенікса з попелу і за приборканого вовка Пассау, і за майбутнє, що залежить від нас. Жиймо, Шефе! Жиймо, милостива пані! Розенгайм вітає Пассау!

І склянки і келихи задзеленькали одне об одне, уже доволі не в лад, і «віват!» загукали мешканці Пассау і тут всередині, і там у великій залі. Пажі познімали смолоскипи, й одразу спалахнуло СВІТЛО — само по собі. Марте виірзався на лustru над столом, де сяяло принаймні шість лампочок — жаринки фенікса. Всі заплескали в долоні, як у малій, так і у великій залі, і оплески перейшли в овацію, коли зазвучали фанфари, і чотири чоловіки, перетнувши велику залу, внесли тачу, на якій лежав дикий кабан. Він був обкладений начиненими поросятами, дикими качками, куріпками, перепелами, а гарнір був з капусти-броколі, майорану, базиліку, між іклами кабан тримав галузку шалфею. Все це поклали на середину дубового столу в малій залі. Шеф узяв у руку довгий синюватий із срібним карбуванням ніж, зробив перший надріз, а потім нарізальники (серед них і різник, з яким Лойз розмовляв пополудні) із своїм інструментом спритно взяли за майстерно приготовану дичину. Лойзові, як старшому з послів, подали перший великий кусень, і він не змусив себе довго припрошувати. (Тепер слід наминати побільше, йдеться про бар'єр від алкоголю — бо найважче було ще попереду.) Знадвору, з ратушного майдану тричі гримнуло — то вистрілили легкі мортири. І перш ніж знову залунали фанфари, почався глибокий, мов з підземелля, гук дзвону. (Дзвонили в соборі? В храмі святого Михайла? В Нідеренбурзі?)

Аж тепер розпочалося справжнє святкування, свято уцілілих. Над скатертинами великої зали вибухав сміх, лунали протяжні терції старовинних пісень: «О прекра-а-сний Вестервальд...» Чоловіки обіймали жінок і цілували їх масними губами, викличні згуки міста вигорланювались у байдужі ліси і в байдужу ніч. Гурти молоді — у мотоциклетних куртках королівської блакиті, в бікіні, у восьмиколірних домашніх сорочках — юрмились поміж столами, ножами і довгими двозубими виделками наколювали качок і ковбасу, відбивали у пляшох горло і пили пурпурово-червоні струмені вина, спрямовуючи їх згори у розкриті роти (ШАТО МУТОН РОТШІЛЬД АЛЛІАСЬЙОН КОНТРОЛЕ, ЖЕВРІ ШАМБЕРТЕН, УТОРСЬКІ ДЕРЖАВНІ ПІДВАЛИ, ТАГАНЬ, ГУМПОЛЬДСКІРХНЕР ФЮРСТЕНКЛЯСЕ).

Марте вибрав момент і відірвався від дубового столу еліти. Постояв під стіною, у дверях між малою і великими залами, потім десь між лавами більшості, приєднався до якогось гурту, що, обхопивши за плечі сусід сусіда, співав: «Там, де Богемський ліс, зоставсь мій отчий дім...»

На його обличчі проступив піт, він силувався стримати сльози і дурнувати всміхався. В якусь мить побачив Лойзове обличчя. Лойз штурхонув його під ребра.

— Відтак у «Гроно». У «Гроно», втямив?

Марте подивився на нього відданими очима, віддано і, як йому здавалося, розуміюче. Він кивнув.

— У «Гроно», тату. Не переймайся.

А потім за Лойзом знову з'явилась Адді. Вона десь скинула камзол пажа і знову була в спортивних штанах, блузці, до цього всього додався разок коштовних самоцвітів на шії.

— Ходім,— гукнула вона, її сині очі сяяли. — Ходи, Марте, на лектротанці!

— Лектротанці! — загукала вся різнобарвна молодь. Один з них через складені рупором долоні кинув цей клич у залу, і йому відповів вибух радощів (також і добродушно-глузливі смішки старших). З малої зали Лойз бачив: два-три десятки молодих відокремились від загалу і потяглись до виходу, серед них і Марті. Що таке лектротанці? Хай там що, але прихильників їм не бракувало. Він бачив, як Адді взяла його Марті за руку й потягла між рядами столів, хотів був рушити за ним...

— Нам ще слід відбути обов'язковий танець,— сказав, опинившись обіч нього, Шеф. — Боюсь, що не лектро. А вже потім, пане Алоїзе Ретцер, нам треба зайнятися справами. Пропоную невеличку розмову віч-на-віч — у мене вдома.

І тут політика! Марте вже перетворився на тінь поміж тіней, податись за ним услід він не міг, бо він, Лойз, був послом. Після багатьох поставців токайського йому ще слід було зайнятися справами, великі тіні минулого, попри відновлене електричне світло, замаячили в кутах зали: Меттерніх, Бісмарк, Кіссінджер...

— Герте,— поклікала Єва Піччен. Герт Шульц п'яно прихилився до стіни ледь освітленого коридору, яким гуляли протяги. Вона застукала його якраз тоді, коли він мочився, але їй то було байдуже, вона мала відбути місію. — Герте Шульц! — вона елегантно, але зовсім не ніжно ткнула його трьома пальцями в область шлунка. Герт Шульц відригнув потужно й ображено.

Вона майже впритул наблизилась обличчям до його обличчя, від якого віддавало потом і алкоголем.

— Як вони там? — спитала вона наполегливо, однак лагідно. Його очі кольору бляклого синюватого скла не поворухнулись.

— Хто вони?

— Після всього,— пояснила Єва з напруженою терплячістю,— Шеф піде з тим Лойзом на офіційну розмову. На часі рішення великої ваги. Нам важливе все, будь-яка, навіть на перший погляд найнезначніша, інформація. Може статись, що незначне якраз і є значущим.

— Я про це, п-панночко, н-не можу судити,— Шульц говорив церемонно, але час від часу відригував. У кінці коридору догоріла лойова свічка, стало ще темніше в переході, який нікому не був потрібний і куди ніхто не заглядав, де пліснява перетворилась на гумус, а з гумусу проросли бліді рослини. — Не можу судити, бо я, наскільки вам відомо, маленька людина, старший куди пошлють. Зовсім маленький, еге ж. Від мене мало що залежить. На жаль.

— Йдеться про ПЛАН. Ви ж укладали той план, чи не так? — вона й далі говорила лагідно й не хотіла переходити на гострий тон, та попри все різала словами, як лезом бритви. Гострим робив їх брак терпцю, терпцю з тими пеньками, котрі жили тут на повну губу серед безцінних вин, безцінних тканин, серед скарбів несподівано знову щедрої природи і нічого не розуміли або не бажали розуміти.

— Той план, ага, той ПЛАН. Що з нього вийшло, н-не могли б ви мені підказати, п-панночко? Високе сімейство! Про нього йдеться, чи я правильно розумію, панночко?

— Ще раз назвеш мене панночкою, я розсерджусь. Що за нісенітниця!

— Формально правильно, хіба ні? Панна Єва. Єва Незайманиця. Нормально. Не приймає. А я приймаю. Я — приймаю... наказів. І на тому кінець. Як слід мені розуміти великий ПЛАН, можете хоч раз розтлумачити, панночко? Чи то, може, десь... щось... зап-писано? Як і нал-лежить, ге?

Чітко, як на рухомій світляній інформації, у мозку Єви Піччен пробіг сиг-

нал попередження: ЗАРОДЖЕННЯ ФРАКЦІЇ!!! Навряд чи Герт був чимось іншим, ніж простий забіяка, однак він був людиною перших годин, соратником, і ось саме він починає завдавати прикрощів. Все починається знову: Бакунін, Троцький, а доти ще Лютер, Кальвін, Дантон?..

— Слухай, Герте,— перейшла вона на шепіт. Десь далеко ще чаділа скіпка, хвилі п'яного співу ще настирливіше проривались з глибин будинку. — То все дрібниці. Я хочу лиш дізнатися, якої ти думки про того Лойза. Цілком особисті враження.

— Особисті? — сині скляні очі, котрі ледь можна було розрізнити, розширилися, під машкарою брабантського дворянина збунтувалось пролетарське нутро. — Особисто він у порядку. Дуже в порядку. Наприклад не командує, панночко. Хоче перше поїхати додому, поговорити з кумпелями, ось так. Ні тобі приймач наказів, ні тобі давач наказів, як кожний усякий. Особисто? Особисто, паннусю, гадаю, що він був тюхтій, що взагалі сюди завалився, ось так. Тут високе сімейство злупить з нього шкіру. Така моя інформація.

— Він тебе розагітував,—діловито відзначила Єва. Саме так стоїть справа з Гертом Шульцом: застаріла свідомість, більш як на тридцять років застаріла. Не розуміє, що тільки найвище напруження, концентрація всіх зусиль зможе в їхньому розпачливому становищі рухати історію вперед — тільки так взагалі можна зберегти історію. І зовсім немає сенсу розтлумачувати йому все саме зараз. Не дійде. — Таких як ти, Герте, мало,— сказала вона з робленою усмішкою. — Маєш щось для мене випити?

— Випити? В будь-який момент. Для тебе, дівчинко, маю!

Примирливо й демократично Герт Шульц сягнув рукою за халяву правого чобота, і звідти з'явилась на світ пляшка токайського з відбитим горлом, яку він простяг Єві.

— На здоров'я, дівчинко! Так що ж ти хочеш знати?

— Власне,— почала, ковтнувши, Єва,— власне мене розбирає цікавість: ким був цей Лойз ТОДІ? Як ти гадаєш?

— Він? Шкільний учитель,— відповідь прозвучала дуже впевнено. — Він сказав, що ти не допустилась помилок на запрошенні, дійшло? Шкільний учитель. Так. Або щось подібне.

Подібне або й щось більше. Їй пригадалось те, що розповів Густав з брамною сторожі, що повідомила Адді, пригадався короткий діалог між ним і Ліндою про заджазованість фанфарного виконання. Ця людина дещо тямить і вміє швидко зорієнтуватись. А справляє враження незграби, нетеси — карикатурний портрет темного селянина. Чи сам він був автором цієї карикатури?

— Дякую, Герте,— кивнула вона й повернулась, щоб іти.

— Нема за що,— відповів Герт і також надпив із пляшки. — І, панночко, на агітацію я не піддаюся. Ніколи. Це між іншим, на прощання. Привіт високому сімейству.

Водоверть із трьох чи чотирьох десятків молоді (не всієї молоді міста, бо-роне́ Боже, бо навіть хоч на запрошенні стояло ЗАПРОШУЮТЬСЯ УСІ.., то все одно малось на думці, що прийти мають не ВСІ, а ті, які розуміють, що таке запрошення стосується саме їх, навіть якщо вони не вміли або розучились читати) привирувала до берега Дунаю і потекла проти течії. Юнаки і дівчата пробігли під старим підвісним мостом, арка якого була висаджена в повітря (Коли? Ким? У кожному разі ще до окупації міста легендарними вісімнадцятьма), прямуючи до мису, де зливались Дунай та Інн. Там, на лузі, порослому високою травою, заповзятливі хлопці вже під'єднали до кабеля рядок лампочок, пофарбували їх у різні кольори, а ще влаштували кабельний відвід для програвача платівок і встановили декілька гучномовців. Гучномовці, маленькі чорні скриньки, висіли, приховані листям розлогих мовчазних дерев. Танцювального майданчика, змайстрованого з довгих дощок, споруджувати не було потреби — він стояв уже роки. Потреба виникала хіба що коли-не-коли поміняти пару перетрухлятих дощок.

Поволі обертаючись над жевріючими буковими вулинами, чекали своєї черги молочні поросята. Картоплю вже пригорнули приском — рання картопля з гумусних грядок була краща за будь-яку картоплю з ТОДІ. Стояли на-

поготові бочки, витягнуті з глибоких льохів померлого під час катастрофи імпортного ділера.

Вільно й безтурботно ті три-чотири десятки висипали на трикутний луг — чи так уже вільно? так уже й безтурботно? Якщо приглянутись ближче (а Марте, хоч і напідпитку, приглядався, навіть не маючи цього на думці, підсвідомо), то було помітно і розшарування, і ознаки певної привілейованості. Як підкреслено недбало Гассо провів гостряком кинджала, що його він, хизуючись, витягнув з піхов, по купці конвертів з платівками! Як радісно заблищали очі спеціалістів біля наповненого буковими жаринами грилю, коли Гассо відкусив шматок від поросячого плечка, що його він одрізав тим самим кинджалом, і схвально кивнув головою! І як радісно, хай навіть і нещиро, пригорнулась двадцятип'ятирічна, схожа на статуетку, чорнявка, створена, за всіма ознаками, щоб її кохали дужі чоловіки, для зухвало-грайливого поцілунку тонкокісткого безбарвного підлітка!

— Лектро! Лектро! — раділи дівчатка і підлітки, а з дерев лунала неймовірно бадьора музика.

VI

Із «Магналій» Егіда:

Дійшовши до Йохенштайну, де придунайські околи ширші, ніж вище за течією, князі звелили раті спинитись. Стали широкою дугою, вогнища страхотливо горіли вночі, і над нами лунали давні бойові пісні. «Глянь, — рік Марте Третій, — серце моє тремтить і радіє, що повертається до старих отчих вогнищ, бо саме тут, і це доведено, мали свій початок наша велич і міць. Дивовижно привела нас назад рука Господня». І він показав мені писання Альбертуса Дуллінгеріуса, де за вказом Лойза Засновника писати все без гніву і запалу правдиво сказано про корені.

Саме у цей нічний табір з'явилися два гінці від бассаунців, по одному від школіїв та гернотіанів, які не знали один про одного, така велика була усобиця. І воістину було з чого вволю посміятися тим, кому випало тримати гінців нарізно, поки той та інший міг говорити з князями.

Вони клали вину один на одного за все, що скоїлося лихого, і твердили, що не знають про гіркі поневіряння, яких свого часу зазнали від граду Засновники. Але обидва плакались уголос і запевняли князів, що не можуть полишити града. Одні, школії, твердили і доводили, які вони вправні у всіх ремісних мистецтвах, і що людські комітатів і Розмера буде тільки вигідно, коли припаси доброго дерева, тканин і хутра, що нагромадились у Бассау, могли б спожитись на користь у службах князів-спільників, як і належить справді великій княжій господі. Інші, гернотіани, твердили, що начебто без них ледачі та нікчемні селюхи у весях пальцем би не поворухнули, хоч могли би, по правді кажучи, збирати багатий ужинок усього різного. І відомо достеменно, що гернотіани, як колись у Спарті¹, посиляли своїх юнаків у глухі закутні свого краю, де вони мали денно інощю тримати селюхів під страхом і смиренням, аби змусити до покори.

Мовлене і тим, і іншим увергло Марте у великий гнів. «Се, — рік він, — мало б нас, поконників гніву Господнього, відверто кажучи, змусити тепер увійти в згоду з найнищівішими блудниками града Бассау, через яких так жорстоко обійшлись із Лойзом Засновником і Марте Першим. Ні, не треба вашої смерті, але конче потрібно з волі Господньої, щоб ви відійшли від розпуст і навернулись знову на прості шляхи Відновлення Всього Сутнього». Він сказав це окремо кожному, а разом мови не вів. Я, Егід, можу це засвідчити і можу засвідчити, що ні школії, ні гернотіани не мали мужа ученого, який би достеменно розумів урочисту латину послання. До такої міри занепали науки там, у місті розпусти.

Тоді гінці, кожний сам по собі, почали клясти і клястися, що тепер вони стануть на прою і радше замиряться з іншою стороною, аніж зми-

¹ У Егіда написано «spartacistaе», але з контексту однозначно випливає, що мались на увазі спартанці старожитності.

ряться з вироком гніву. Імре звелів був їх вишмагати й повісити, але Марте волів усе дотримати в добромu звичаї і відіслав їх до своїх — кожного самого по собі. «Вірте мені, братове, — рік він до Імре із Чотирьох Бунчуків, — не таке тут велике лихо. Вони надто довго були порізнені, щоб тепер вправно ратитись разом». І, як сталося згодом, події підтвердили його мудрість.

— Будьмо ширими, пане Ретцер. Мені, як і всім іншим, все це трошки скидається на шарж, чи не так?

Шеф вимовляв це з замріяним виглядом, обличчям він стояв до темних вод Інну, на яких навіть у цю пізню годину ще тремтіли віддзеркалення двох-трьох електричних вогнів. Найпотужніше світив сторожовий прожектор на мосту, який не гасили від сутінок до світанку — невсипуще око знову пробудженого людства. І зі сходу, від місця злиття, бубоніли басы законсервованої музики — музики ВІДТОДІ.

Лойз сидів у кріслі роботи всесвітньознаменитого дизайнера, силкувався пригадати його ім'я, але воно ніяк не хотіло пригадуватись. Перед ним стояв поставець, наповнений одним з найдорожчих коньяків світу — цей коньяк дозрівав тридцять років. Він сидів у присутності володаря, рівного якому не було від Нордкапу до Тімбукту — було б навіть смішно це піддавати сумніву. Зауваження володаря було прозорим натяком і запрошенням: зніми маску, Лойзе, ніякий ти не селяк темний, таким мене не піддуриш, я краще знаю. Одначе від політики не слід відходити, себто політика має тривати далі. До того ж він, Лойз, випив чимало, а в такому стані надто різко міняти роль просто неvigдно.

— Знаєте, — шербато усміхнувся він, — я вже навіть не годен пригадати. Певно, ТОДІ тут було набагато більше світла. Але як так подумати, до приміру, тоді ми не пили з золотих чаш. А вино і горілка не були такі добрі. Це вже велика пишність, як подумати.

— А у вас у Розенгаймі? — Шеф запитав ніби знічев'я, не позирнувши на нього, однак Лойз відчув напруженість у його тоні.

— У Рознемі? — він засміявся здивовано, дещо дурнувато. — Там ми цим так не переймаємось. У нас, бачите, немає плану. Мислимо, що якось і так воно буде.

— Яюсь? — Шеф вимовив це з докірливим зітханням. Злегка кречнувши, — він став гладкий і, мабуть, давалася взнаки печінка, — нахилився вбік, узняв пляшку із всесвітньовідомою етикеткою, і запропонував: — Налити ще, пане Ретцер?

Лойз показав очима на маслянисте брунатно-золотаве озерце в його поставці і похитав головою, сподіваючись, що все вийшло невимушено. Шеф, який покладался на власну витривалість, собі налив.

— Яюсь — це просто відмовка. А чи правильно буде покладатись тільки на яюсь?

— Полюємо звіра, ловимо рибу. А ще садимо городину, якраз аби стало їсти. Молоді, ті вже ліпше за нас розуміють, який там вітер, яка там погода і взагалі про те, що росте. Пара баранів, що там казати!

— Таким мене не піддуриш, — сказав Шеф і відхилився на спинку славетного дизайну. Він зблід. На повних щоках і на лобі, над яким позлипались пасма поріділого солом'яного волосся, блищав піт. Тепер на ньому була домашня куртка з чистої вовни в буколичних кольорах; мода на них відновилася незадовго до того, як скінчилося ТОДІ. — Ви все-таки здійснили перехід на південь, великий екзодус — вихід народу. І ви не дорахувалися чимало людей.

— Хто? Я? Дехто пішов собі, це правда. А мені що було до того? Хто хоче йти, нехай собі йде. Нам і тут добре.

— Авжеж. Так воно має бути. Слухайте-но, — Шеф припалив сигару (звідки він її взяв? У Рознемі сигари вже давно розсипались на порох), сперся ліктями на коліна, нахилився вперед, наморщив лоба і подивився на Лойза з удаваною прямою і ширістю. — Ви спромоглися здійснити перехід на південь. Але це не все. Нам багато в чому щастило. Адже багато чого могло не вдатися: людина занадто відійшла від природи. Скільки при цьому всього

могло скластись не так, як слід. Чому,— раптом перейшов він на крик,— чому, гадаєте, ми все підпалювали, га? Ви ж про це чули, чи не так?

— Навіть виділи. Мюнхен горів довго, можна було бачити в Рознемі. Два-три тижні.

— А чому? Ви розумієте, що то значить мільйони тонн мазуту і бензину? Втікти будь-хто уміє. А я взяв на себе тягар, розумієте? Я і ще вісімнадцять.

— Ага,— кивнув головою Лойз,— тягар білої людини.

— А це що таке?

Лойз чортинхнувся про себе. Сказане ним не личило до поведінки темно-го селяха. Але то нічого — Шеф, як він виражував, вже досить нализався.

— То так сказав якийсь англійський поет — ТОДІ. Тягар білої людини, то щоб усі вишмаркували носи, вчилися читати і писати, вдягали штани — аби стати порядними людьми.

— Не погане пояснення,— захихотів Шеф. — Не погане. — Він підвівся з крісла, взад-вперед заходив перед вікном лоджії, його сигара жевріла, і час від часу він у задумі розглядав жаринку на її кінчику. — Тягар... цивілізації. Та-ак. Звичайно, в скороченому варіанті... Світло,— сказав він різко і зупинився,— звичайно, то всього-на-всього пропаганда. Сподіваюсь, що це для вас не таємниця.

— Пропаганда? Але це ж поступ, коли лампочки знову ..

— Запасні частини. Пане Ретцер, не будемо гратись у піжмурки. Все оце, оце місто, наше Пассау — це тиловий рубіж.

— Я погано розуміюся на військовій справі.

— Тиловий рубіж в організаційному, а не технічному сенсі. Технічно ми не можемо витривати, бо втратили технологію. Ми можемо скористатися тільки тим, що залишилося ВІДТОДІ.

— Набої, наприклад,— кивнув Лойз,— уже видно, що їх не вистачає. Для полювання то дуже зле. А от молоді...

— Власне. Тиловий рубіж... — широко розставивши ноги, він стояв під аркою вікна, злегка похитуючись, сигара спрямована на Лойзові груди, як пістолет,— це рубіж перш за все психологічний: між людською пихою і людським єднанням. Ось що я створив. Елітне самоусвідомлення. І з нього, можливо, тех-тех-н-нологія тривалого х-характеру. Десь на середньовічному рівні. Я тим б-багато з-займався.

— На рівні бароко, непогано.

— І новітні форми організації.

— Ясно. Без кріпосного права.

— Авжеж. Кращої організації, гадаю, немає ніде. Навіть в Італії. Навіть там. — Шеф знову почав міряти кроками кімнату. Музики на мисі вже не було чути, натомість долинули два-три голосні вибухи сміху.

— А та Італія що — дуже вас непокоїть?

— Італія непокоїть мене найдужче. Я н-нею багато з-за-ймався. Всі подались туди. Історія в-вчить, що цивілізація в-виникає н-на півдні. Завжди. Може, п-перед н-нами цілі століття, а може, тільки одне. Важко сказати. Але потім прийдуть вони, л-легіони. З Рима, з Флоренції, у кожному разі, звідти.

— Щось такого не чувати.

— Ще зарано.

— Та й такого шефа у них немає.

— Його вони, гадаю, не мають. — Тепер він дивився тільки на руку, під сірою буколічною вовною настовбурчилися плечі, наче на них були ц.-к. еполети. — Ще зарано,— повторив він. — Люди продовжують жити, як розледачілі мародери. Панує чорний ринок. Їх ще не притисло, але згодом притисне.

— І притиснути слід першому.

— Цілком маєте рацію,— Шеф повільно обернувся, на його обличчі від носа до губ залягли глибокі гнівні складки. Під очима з'явилися червонуваті мішки. — Можу собі уявити, які про мене йдуть розмови. Довкруг. Серед темних селяхів і... далі. Ми закриваємо чорний ринок — р-раз! Ми змушуємо народ торгувати. Кожний кусень металу, який ми знайдемо, має бути тут — ось тут. Усі технічні вироби будуть у наших руках. Тиск! Тиск! Тиск! По-інашому не вийде. І настане час, коли ви мені подякуєте.

— Коли?

Це запитання Шеф залишив без відповіді. Він знову сів і вперся вказівним пальцем у чорну скляну поверхню стола.

— Пассау. Тут. Місце в-вибрано с-свідомо,— голос його набув урочистості. — Досвід тисячоліть підтверджує значення водних артерій. Експансія, яка склалася історично. В середньовіччі тут правила єпископи. Я цим б-багато займався.

— Еге ж, баварська колонізація.

— І за цим стояв тиск. К-князівсько-єп-пископський. Східна марка, чому б ні. Розенгаймці! — він відірвав від стола вказівний палець і ткнув ним у бік Лойза: — Приходьте. Ви нам потрібні. Вгору проти течії. Ви маєте з-значні орган-нізаційні здібності. Зверніть свої очі на Схід. В-все п-потрібне приходить звідти. Там достаток. Там краще жити, ніж у вас, на супісках і на б-б-лотах.

Так ось що він планує! Лойз насилу стримався, щоб не засміятися. Шеф далеко не дурень: головний свій задум він зовсім не збирається розкривати темним селяхам. Колись місто Пассау колонізувало навколишні землі, але для ведення колонізації потрібна влада, а влада потребує грошей, а гроші тоді надходили...

— Ви кажете нам перебратися сюди? Сюди, на Дунай?

— З переїздом ніяких проблем. Тут довкола є де селитися. Вгору по течії Дунаю, біля Лінца або й далі — там Шлегінський шлейф, Іббське плесо — на вибір. Села там залишились без жодної живої душі. Житла, одягу, харчів — удосталь. Тільки свиснути — знімається, а все інше знайдеться.

— Слід порадитися. Ви ж знаєте, всі справи у нас вирішуються після загального обговорення.

— А перевезти вас можна тракторами. Трактори на шипах, бо гума і шини здебільшого вже стали непридатні. Тож дамо трактори, якщо треба.

— Про це слід порадитися. Вдома, я маю на увазі. З усіма.

— Ми допоможемо.

— Дякую, красно дякую. Але ми воліємо то робити самі. Тяжко, але...

— Ти часом не знаєш, котра вже година, шері? — у сутінках балконних дверей стояла Висока Дама. Вона мала на собі прикрашене драконами кімоно, шовкову шаль на ретельно розсипаному волоссі, її обличчя було ще ретельніше розмальоване, аби справити враження. Судячи з усього, про вихід було домовлено наперед. — Ти ж раненько знову підеш на службу. Я тебе знаю.

— Ліндо! — Шеф підвівся, театральнo простягнув у її бік праву руку. — Заходь. Ти п-присутня п-при і-історичній події. Пассау і Розенгайм! Група пана Ретцера...

— Моя група? Що ви! Я лише...

— Ви в-високоін-нтелігентна людина. Не заперечуйте. Ви вже знаєте, яку важливу справу вам доручено; ви будете охороняти східні кордони. При повному с-співробітництві. Ви отримаєте с-статус повної незалежності і всі переваги від співробітництва. Ліндо! Вже й справді пізно. Ми п-попрощаємось з п-паном Ретцером. Паж із смолоскипом буде вас...

— Не треба. Я звик сам. Та ще й маю поміркувати. Коньяк,— Лойз кивнув на порожній поставець і комічно скривився, показавши шербаті зуби,— у вас справді надзвичайний. Красно дякую за свято.

— З такої значної нагоди! Побачимося в-вранці. На добраніч, пане Ретцер!

— До побачення, пане Ретцер! — попрощалась Висока Дама, простягнула йому наманікюрену руку долонею вниз. Вона й справді, здивувався Лойз, справді хоче, щоб їй цілували ручку? Він підвів свою засмаглу клешню під білі пальчики і стиснув їх щосили від широкого серця,— від болю у дами смикнулись кутики вуст.— Цілую ручку, милостива пані. І красно дякую за все. Вітання вашим дітям. Добре учаться?

Обидві високості втупилися в нього, потім Шеф зареготав:

— Відмінно, дякую! Верхова їзда, мисливство, а також по-французькому, природознавство, і-історія. Ми мислимо далекоглядно, еге ж.

У нічному повітрі прохолоди не відчувалося, однаке саме повітря було

приємне. Густі золоті випари (токайське, сотерн, коньяк) пропливали крізь Лойзовий мозок, скрадалися звивинами і линули вгору до зірок. Чудове відчуття! Все ж таки пиятика — це частина політики і навіть своєрідна розвага. Він тишив себе, що непогано відбився від Шефа. Але ж у нього і забаванки! То все від захоплення централізацією. Електрика і керування економікою, поширення життєвого простору...

— Він, загалом кажучи, бідолаха, — пробурмотів Лойз і виширився. Коли дійшов до Шевської, знову залунала музика — дуже гучна, дуже сентиментальна. Стетерілий від подиву, він зупинився: — «Рамона!» — пробурмотів він. — Саме «Рамона»! А щоб я сказився!

З боку Дунаю від ратуші гурт гуляк на нетвердих ногах підтягував «Рамену», вони йшли по троє, руки позакладали один одному на плечі, мову вели про прекра-а-асний Вестервальд і як там холодно свище вітер.

— Глуха провінція, — захихотів Лойз і рушив далі до «Грона». — Охороняти східні кордони, — бурмотів він і сміявся. — Така старезна байка. Ще й допоможе прийняти рішення. А щоб ти сказився!

Ця згадка його зупинила. Допоможе прийняти рішення? Що мав на увазі той Шеф з перепилою мордою і з його кvasною першою леді? І тоді він здогадався, що могло ховатись за тим виразом. Велика кошала рука холодними як лід пальцями торкнулась його голови. Він вмить витверезів.

— Пес кривавий, щоб ти здох! — вилаявся він, й одразу хода його стала стрімкою, скрадливою, навшпиньках, тулуб злегка нахилився вперед: браконьєр на мисливській стежині. Сентиментальна музика звучала все ближче. Тепер слід поспішати. Він помацав у кишені, шукаючи квитанцію на рушниці, — мав би її перекласти... так, правильно, є. Варт сподіватись, що Шеф не зателефонував і не дав ніяких вказівок сторожі на Іннській брамі. Слід негайно звідси вибратись, негайно. Марте треба забрати одразу, як тільки коні...

Гафлінгери прокинулись, як тільки він зайшов у вестибюль «Грона». Один з коників підняв голову і фоккнув.

— Добре, добре, — заспокійливо прошептав Лойз. — Тихесенько ставайте. Нам треба далі. Тихесенько, та-ак. — Платівка з «Рамоною» закінчилась, натомість із недалекого вже мису почувся гвалт і грубий регіт. Він нахилився, підняв одне сідло, рвучко затягнув підпругу, взявся за друге, бурмочучи до коней: — Так, добре, вже готово, зараз рушаємо. — Все відбувалось в темряві — або у відсвітах небагатьох ліхтарів, які ще світилися на вулицях, і зірок. Він саме заводив сталевий язичок у дірочку на другій підпрузі, коли почув: з мису пролунав пронизливий, нелюдський крик — перший.

VII

Із «Магналій» Егіда:

Після ночівлі поклали князі свої раті розділити. Імре з набагато більшою частиною схотів залишитись на південному березі Дунаю, а Марте звелів насунути містки через зруйновану стару гать, яку ще пращури збудували колись, щоб загатити ріку (воістину велика подвижна праця, що конче мала б накликати на себе гнів небесний). Тоді перейшов він із своїми мужами, вісімдесят сім їх було з конями, через Дунай і поспішив на полудневий берег граду, бо жадалось йому так його узріти, як — і це повідомляє Альбертус Дуллінгеріус — зріли колись Лойз і Марте Перший.

На горбах було кілька комонних бассаунців, та коли побачили вони нашу многість, то помчали на полуніч до граду і проскакали через великий міст. Це воістину було видовище, що радувало серце, навіть коли міжусобиці і вчинили все лихе, про що рекли їхні гінці. Школії мали осаду в тій частині граду, що ближче була до злиття Дунаю та Інну, гернотіани, напроти, осіли в старому градищі, яке, як ми довідалися згодом, було колись монастирем святого Миколая. Між собою порушили вони багато осель, а з каменю і румовищ спорудили один проти одного вали. Ще стояв лиш собор, узрівши який я пролив сльозу, так він подобав на німу скелю, а не на храм Господній.

(Позаяк бассаунці залишилися поганями, як і тоді, коли писав про них Альбертус.)

«Гаразд,— прорік князь,— поглянь униз, як колись дивились покійний предок мій Марте Перший і його прийомний батько Лойз Засновник. Настала година, коли зможемо довести, що ми їх гідні. Тепер ми закликаємо їх на підмогу. Рушай!»

Музика звучала в деревах, і це заворожувало Марте. Поруч із ним стояла найвродливіша в світі дівчина, легенька, запашна, її рука ніжно й лагідно лежала в його руці. Куди подівся Розенгайм? Куди поділась Ельфріда, четверо бешкетників, котрі були все ж таки його сини? Музика горлала і сміялась чужими словами, з яких він не розумів жодного, але для нього то було байдуже.

— Спробуємо? — посміхаючись спитала Адді. Вона майже нічого не пила, правильно — їй належало пильнувати.

— Я не вмію,— з дурнуватим виглядом промимрив Марті.

Вона засміялась:

— Там нічого вміти! Треба тільки потрапити в такт музиці. Крок назад, крок вперед — гей-я-а-а!

Вона ступила вперед ногою у довгій штанині, відтак другою, руки підкинула вгору і назад, приклацнула пальцями, забряжчала браслетами. Губи її були напіврозтулені, блищали. На Марте вона при цьому не дивилась, одна-че через пару кроків він збагнув: тут віддаються чомусь такому, що причаїлося в темряві, що приглядалось і чекало своєї миті — для Адді і для нього. З цим танцюванням у нього виходило цілком добре, навіть чудово.

— Гей, погляньте тільки на цього селяху темного! — гукнув хтось. — От дає!

Почулись оплески. Хай плескають, він нічого не має проти, тепер йому це байдуже. Чому такої музики немає у них вдома? Для нього і для всіх молодих, щоб могли відволіктись і від негоди, і від свободи полювання в передгір'ях, а ще коли хтось спалахне тим, що капелан називає «пристрастю». Гай-я-а-а!

Горлання і регіт вщухли, зазвучала інша музика, в інших тонах, до того ж повільніша — і тоді Адді опинилась в його обіймах.

— Не поспішай,— прошепотіла вона йому на вухо.

Вперед, назад, крок убік. Він відчував її груди на своїх, тепер над ним обертались зірки. (Хтось із спеціалістів сів за вимикач і переблимував кольоровими лампочками — клац-клац, клац-клац.) І під звуки тієї платівки (танго) він за єдину мить зрадив усьому минулому, навіть цього не усвідомлюючи. Він доручив свою долю Адді та міським ліхтарям. Зважитись було нелегко, але вагомо саме тому, що нелегко далось. Все в ньому рвалося і лускало: старі пута на серці, а разом з ними також і старі судини, якими його кров текла ДОДОМУ, а кров ДОМІВКИ вливалась у нього. Батька і матір полишив він, непрозрілий Марте, і прив'язався до жони.

— Пріма виходить у тебе,— похвалила його Адді,— а тепер я голодна. Ви — посли і державні діячі — там наминали, а тепер пора і нам — персоналові.

Він не розумів ані слова, однаке хай вона попоїсть: не дуже весело бути голодному на такому святі. Вони зібралися біля грилю і відбатовували шматки від поросят, заїдаючи хлібом,— смак був чудовий.

— Тепер не завадило б пива,— зауважив він якомога недбаліше.

— Пива? — перепитав Гассо. Припадком він стояв біля нього, хизувався золотом, а ще більше своїми розв'язними манерами, поплескав його по плечі. — Папа завжди згадує його. Йому пива бракує. А звідки воно у вас? Вже років тридцять, як воно все скисло.

— Самі варимо,— здивовано відповів Марте.

— Лю-у-уди,— простогнав позад нього якийсь хлопець з випнутими зубами і засміявся,— вперед на Розенгайм, хіба ні, Гассо?

— Вам би мати таких спеціалістів варити пиво,— сказав Марте і запишався — так кажуть у місті, він легко зможе навчитись.

— Спеціалістів нам не бракує,— холодно процідив Гассо,— для більш важливих за пиво речей. Нам, власне, смакує і старе угорське. Кому ще?!

Він, той Гассо, був принаймні на років дванадцять молодший за Марте.

Чому він так величається, ніби справді якесь цабе? Мабуть, тільки тому, що всі вважають за добре все, що він скаже. Ось і зараз кричать:

— Давай сюди! Наливай, Гассо!

І Гассо став біля бочки і почав наповнювати склянки. Деякі з них були прості гранчаки, на деяких вишліфований візерунок, на склі відбивалось багаття і кольорові електричні лампочки. Гассо підставляв їх під чіп великої бочки, деколи закривав учасно, деколи зумисне переливав. І завжди поруч з ним була пишна чорнявка, притискалась до плеча, лоскотала кучерями його щоку і сміялась.

Коли Марте випив другий наповнений угорським келих, ніч зробилась барвистішою. Він ні про що не думав і жив тільки миттевістю. Хлопці привели коней, підвісили на дереві золоті персні і скакали повз них з довгими тичками. Хто спромігся зірвати тичкою перстень, той забирав його собі. Багато хто, здавалось Марте, навмисне цілив мимо. Коли ж перстень зривав Гассо, то саме вони вигукували найголосніше й плескали в долоні. Адді завжди була тут, поруч з ним, не далі як за три кроки, або ж з'являлася з ночі і пригорталась до нього...

— І що він, власне, таке, той Гассо? — якимось запитав він у неї.

— Гассо? Він принц. Ти що, ніколи не чув про принців?

Марте заперечно похитав головою, хоч то й була неправда. Мама Моніка розповідала йому казки, де були принци, але то були зовсім не хирляві недоростки, які ставлять з себе бозна-що.

— Я не принц, — сказав він затято, — і не хочу ним бути. Але я залишаюсь тут, Адді.

— А що скаже на це твій батько? — поцікавилась вона і подивилась на нього величезними очима.

Він і не пам'ятає, що відповів. Полум'я багаття почало пригасати, лише горіли кілька головешок, і молодь полягала на траву перепочити в нічній темряві, аж тут з дерев залунала нова музика — «Рамона».

Ця музика одразу взяла його в полон, тисяча мелодійних звуків, а над ними владарював чарівний голос, що бринів усією пристрасстю втраченого світу. Може, саме ТОДІ завітало до них цієї ночі? Те, що загинуло, а тепер нагадувало про себе. Він відчув на собі руки Адді, трава під його щокою духмяніла солодко і дико. Вибір залишитись був правильний — тепер він був у цьому абсолютно переконаний. І Адді також це знала. Вона прикипіла пальчиками до його потилиці, з її грудей виривались мимовільні короткі стогони, що були солодші за будь-яку музику.

— Слухай, — промовив він урочисто, — тепер я зовсім певний. Я залишаюсь з тобою, Рамоно.

Ледь він встиг закінчити мову, як музика стихла. Навкруг у траві чулось уривчасте бурмотіння, смішки, він на них не зважав, аж ось високо і дзвінко пролунав голос Гассо:

— Ви лиш погляньте! Наш темний селюх набрався галантності.

— Він із Адді, — докинув хтось.

— Він скрізь встигає.

— Сама вишуканість, цей наш темний селюх.

— Та він же з самого Розенгайма!

— Розенгайм! — п'ятеро чи шестеро з присутніх засміялись, неначе то був особливо вдалий дотеп.

Марте не прибрав руки з Адді, лиш напівпідвів голову. Гассо стояв посеред луку, довкола нього горіло з півдесятка смолоскипів, руки мав схрещені на грудях, а сам згори дивився на нього і на Адді.

— Я залишаюсь тут, — сказав Марте і раптом сам здивувався з того, як він це сказав — неначе змушений був перед ними, перед цими шмаркачами, вибачитись. Тепер усі зайшлись нестримним реготом, і Адді, випроставшись, відкинула на місце волосся.

— Дайте людині спокій, — сказала вона. Сказане прозвучало без особливого запалу.

— Він залишається тут! — сяючи вигукнув Гассо. — Це ж треба! Він залишається тут і виявляє нам велику честь! Це ж таке треба! Пан із Розенгайма зволють виявити нам велику честь!

Тепер поруч з ним стояли шестеро чи восьмеро, всі, як і він, схрестили руки на грудях або підпреслися в боки. Чорноволоса, Гассова подружка, високо і нервово підхихікувала.

Марте поволі встав, дивлячись на Гассо і на інших, але передусім на Гассо. Намагався знайти всьому якесь пояснення і не знаходив.

— Ти ж її зовсім не любиш, — сказав він молодикові. — У тебе ж є вже чорнява. Що тобі не до вподоби?

Всі зацікавилися. Тільки смолоскипи потріскували. На нього, на Марте, було спрямовано багато переляканих очей. І враз у мозку спалахнув здогад, що з тим Пассау щось не так, як слід. Взагалі не так, як слід. Він сьогодні випив, але не був такий п'яний, щоб нариватись на бійку. А ще його надто переповнювало щастя, щоб він був на таке здатний.

— Хлопче, — звернувся він до Гассо, — не будемо заводитися. Ти лишайся зі своєю, а я зі своєю, а завтра поговоримо.

Всі в колі почали півголосом перемовлятися, ледь стримуючи обурення. Гассо задер догори свою дешицю підборіддя, його безколірні очі блищали в світлі смолоскипів.

— Село темне забуло поголитись, — виголосив він дитячим дискантом. — Перш за все нам варт його поголити.

— Поголити! Звісно! — зраділи усі. В голосах вчувалось щось схоже на вдячність, лиш Марте не міг втямити, за що саме. На нього накинупись, трьох чи чотирьох від відкинув у темряву, але натомість у резерві виявилось ще п'ятеро чи шестеро, вони звалили його горілиць у траву, насіли на руки й на ноги. Гассо витяг з піхов, прикрашених барвистими камінцями, невеличкий сріблястий кинджальчик, непевно посміхаючись, але дуже задоволений збоку підійшов до Марте, копнув ногою в ребра і всівся верхи.

— Намилити! — скомандував він.

Всі враз заметушилися, засміялися, заблазнювали, зраділи. Хтось приніс шмат шкірки від поросячої шинки і почав водити нею по обличчю Марте, а він міг тільки смикатись головою з боку в бік, та все одно на щоках відчував гаряче сало. Куди поділась Адді?

— Намилювання виконано! — верескнув хлопець з випнутими зубами, котрий перед цим був у дуже радісному настрої. Гассо милостиво махнув лівою рукою, притулив кинджальчик до щок і косо повів ним униз. Марте відчув біль — той телепень порізав йому щок. І тоді він побачив Адді. Вона стояла серед інших, ніхто її не тримав, однак вона нічого не робила, зовсім нічого, хіба що закинула голову і сміялась — довго і нестримно.

Десь глибоко з горлянки вирвалося виття. Марте смикнув правою рукою, і хлопець, що сидів на ній, описав широку дугу і гепнувся у траву. Правий п'ястук Марте зметнувся вперед і вгору, вирвав у принца кинджал, на льоту перевернув його і вдарив просто перед себе. Для леза плоть людська м'яка, як оксамит!

Гассо верхи на ньому все ще сяяв від задоволення, та вираз його очей враз змінився. З підлітком стряслось щось таке, в що він просто не міг повірити, щось таке, що було рівнозначне смерті. Він різко смикнув головою назад, верескнув, як поросята, яким тітка Зоня перерізувала горло, похилився вперед, обіруч схопився до смішного тоненькими руками за піхви кинджала і звалився на землю. Він верещав і верещав, задер ноги догори і перекотився на спину.

Марте був вільний. Він загатив кулаком в обличчя одному з нападників, потім широко розставив ноги, нахилився вперед, відвів набік ліву руку з розчепіреними пальцями, в правій затис закривавлений кинджал.

Всі відсахнулися. Стояли за чотири чи п'ять кроків від смолоскипів, що стирчали з трави. Він помічав тільки очі, що блищали, як блищать уночі очі загнанної дичини. Очі Адді також були серед інших, але він не міг їх відрізнити.

— Щоб ваш Пассау здох! — вирвалось у нього. (Він навіть не знав, у кого перейняв таку лайку.) Потім крутонувся і побіг у непроглядність.

Позад нього пролунало завивання зграї псів.

Лойз усе чув. Він стояв уже біля свого коня, і звуки сказали йому все. Все стряслось за одну мить: Марте з закривавленим обличчям вискочив на тера-

су і побіг до готелю, він, Лойз, намацав руків'я довгого пістоля в сидільній сумці, вихопив його, Марте миттю опинився у сідлі свого гафлінгера, із зоряної ночі з'явилися обличчя перших переслідувачів — обличчя вовків і гієн (хто мав у руках кинджал, хто шампур, дехто, аж смішно, двозубу виделку), він, Лойз, викинув уперед дві руки, як ліву, так і праву, в якій тримав пістоль, тричі чи чотири рази поспіль натиснув на спусковий гачок, тричі чи чотири рази терасою прокотилися грім і блискавка, два-три вовки чи гієни впали на спину, решта з них, виючи, зникла у нічній темряві.

— Ну ж бо, Марте! — крикнув він, і обидва вершники кулею вилетіли з «Грона», скерувавши жеребців праворуч, Лойз увесь час попереду. На роздуми не залишалось часу, однак він знав, де єдино міг бути порятунком. За одну, за половину хвилини вони перетнули вузьку смужку півострова. «Но-о-о!» загнали вони коней у стрімку течію Інну. Коні злякано пручалися, та все ж попливли навскоси через річку, позаду них зліва вже завивала лють і жадоба вбивства. Вода видалась крижаною, ліхтарі (досі нечисленні) засяяли раптом скрізь, але до них світло не досягало, губилося в сіряві й чорному морозі. Чути було тільки шум потоку і схлипування Марте, що прорвалось тільки тепер (скільки разів ще прориватиметься в наступні години та дні!)

— Чому вони так, тату, чому вони так... — Двічі коні крутилися у нуртовиннях, Лойз, — кров у нього, здавалося, була така ж холодна, як вода в ріці, — двічі виводив їх. Далеко від недремного світляного ока на мосту досягли вони східного берега, гафлінгери вибрались на сухе, зафоркали і струсили з себе воду. Позаду них в залишеному місті вдарили дзвони, ті самі, які вони чули вічність тому у світлих святкових залах. Тільки тепер дзвони закликали місто до зброї, бо принц Гассо був мертвий.

— Далі! Гайда! — прохрипів Лойз. Він ще нічого не знав про Адді та Гассо, однак його ворожість до міста народилась раніше, а тепер важило тільки втекти і якнайшвидше дістатися на батьківщину.

— Гей! — голос був притишений, але прозвучав твердо. Перед ними хтось стояв ледь помітний між кущами в блідому світлі зірок, хтось із конем і (такий відблиск ні з чим іншим не сплутаєш) з вогнепальною зброєю. Лойз умить оцінив обстановку: його пістоль без набоїв, рушниць забрати вони не змогли. Пастка!

— Гей! — ще раз пролунав голос, цього разу з відтінком радості. Далі прозвучало запитання — запитання, якого він не зрозумів.

Все навкруги раптом стихло, навіть дзвони за річкою. Лойз нахилився у сідлі наперед.

— You speak English? Parlez-vous francais? Ви говорите по-руськи? Govorite-Li srpsko-hrvatski?

Вперше, відколи вони з'явилися у Пассау, панувала абсолютна тиша. Озброєний тихо засміявся і повторив запитання — наприкінці кожного речення звучали дифтонговані «е».

— Угорець, — пробурмотів Лойз і присвиснув крізь зуби. Незнайомий широко усміхнувся, показуючи білі зуби. На ньому була довга плетена шапка, хвацько набакир натягнута на голову, овечий киптарик шерстю назовні. Він знову щось запитав своєю мовою, показав на річку, а потім на обидвох мокрих вершників.

— Бамбумбум?

Лойз кивнув.

— Ті там-он — женуться за нами. За нами — розумієш? — він потикав великим пальцем себе в груди. З того боку знову вдарили в дзвони, а згодом до дзвонів долучився якийсь новий звук, другий, третій — торохтіння важких тракторних двигунів.

— А-а! — незнайомець вдарив коня в боки, поплескав по шиї Карого Марте, потім сказав по-німецьки: — Геть. Давай геть! Шви-идко!

— Тебе як звати? — притьмом спитав Лойз.

— Імре.

— Красно дякую, Імре, — пробурчав Лойз, — ти також геть, швидко, бо тебе бумбумбум.

Імре тільки засміявся. Один лиш раз він махнув їм услід, коли вони перетинали на конях невеличку прогалину. Потім їм довелось спішитися, далі

простягалися хаші зарослих садів, невеликі рови, перетрухлявілі паркани, через які доводилось перелазити, видряпуючись на гору Помічної Марії. Десь на половині гори вони кинули останній погляд на місто та на його вогні: до тих вогнів долучились вісім нових — чотири пари очей потужних тягачів, що підповзли до мосту з того боку Інну.

— Тепер ми як зайці, Марте,— сказав, цокочучи зубами, Лойз. — Тепер треба брати ноги в руки.

Тягачі з білими парами очей вишикувались у ряд — разом їх було чотири, довгі грубі залізні шипи скреготали по залишках бруківки. На кожному з тягачів, крім водія, стояли ще по троє, всі в польових одностроях, портупей застібнуті, на шії висять на ремнях десантні автомати.

— Ми привеземо тобі їхні голови, Шефе,— пообіцяв підліток з випнутими зубами. Він стояв на другому тракторі поруч з Адді. — Ми насадимо їх на палі ось тут на мосту, по правому і по лівому боці, щоб селюхи мали на що вибалушувати свої очі.

— Мені потрібно більше,— сказав Шеф. Повільно, плечі опущені, руки в кишенях буколічного камзолу, він підійшов до переднього, до Герта Шульца. — Мені потрібна остаточно розв'язка, Герте, їх не переслідуй. Зріж кут. Їдь навпростець на Розенгайм, найкоротшим шляхом. Мені потрібна остаточно розв'язка.

Мовчки, обличчя приховане тінню від шолома, Герт згори дивився на Шефа.

— Вони, ті дикі свині,— небезпека номер один,— продовжував Шеф. — Через кілька років нам буде потрібна сіль — з гірських копалень. А вони якраз осідлали дорогу до неї. Вони можуть нас задушити. Розумієш?

— Ось воно що,— повільно вимовив Герт. — Ось для чого ти звелів лаштувати трактори ще перед тим, як Гассо...

— Я запропонував їм приєднатися до нас на пристойних умовах. Цим убивцям, що порушили мирний процес. Запропонував їм пристойні умови. Убий. Знищ усе їхнє кодро!

— Це я для тебе зроблю. За Гассо,— Герт нахилився вперед і запустив трактор. Гуркіт перед пласкою бічною стіною театру, коли завелись усі двигуни, став гучніший учетверо. — Та коли ми, Ервіне, приїдемо назад,— крикнув він крізь гуркіт,— тоді поговоримо. Відверто.

— Поговоримо? Про що ти хочеш поговорити? — надривно крикнув низу Шеф.

— Що я тобі більше не підлегле лайно, якщо вже хочеш знати докладніше!

Сталеві шипи гребонули і викинули за собою уламки бруківки. Трактори рушили до мосту. Слідом за чотирма потворами з вузько поставленими очима беззвучно рядами по два лаштувались вершники — разом усіх вісімнадцять, всі в шоломах, всі із зброєю. Могутнє місто вирушило, аби помститися за завдану йому кривду.

VIII

Назавтра опівдні Лойз відчув: у нього почалась гарячка. Вони зупинились на узліссі на короткий перепочинок (Лойз дозволяв перепочивати хвилини тридцять-сорок п'ять, не більше). Малинові зарості повиганяло так високо, що в них міг сховатися кінь із вершником.

Лойз, загорнутий у сіро-брунату попону, сидів, прихилившись до стовбура дерева, і цокотів зубами. З його чола котився піт.

— Півгодини і ні на хвилину більше,— він говорив просто перед себе, голови не повертав. — Півгодини. Відтак маємо їхати далі. Треба поспішати додому. Конче треба.

— Тату,— благав його Марте,— вони нас ніколи не знайдуть. Я покладу варту, наловлю риби. Тобі ж треба спочити з твоєю гарячкою. І коням уже пора відпочити.

— Нічого ти не розумієш. Зовсім нічого. — Лойз провів рукою по чолі, пожував щелепами. На Марте він не дивився, від часу переходу через річку не дивився. — Ти заколов людину.

Марте ліг на спину в мох. Колючі пагони малини дряпали щоки, одначе

він на це не зважав, вдивлявся в піднебесся у спеку, що дзвінко бриніла у маківках смерек.

— Мене кинули на землю. Чотири чи п'ять їх. А пан принц казав, що має мене поголити. Казав на мене: селях темний. Своім ножичком... — він узяв-ся рукою за щоку, де поріз уже взявся струпом.

— То за якусь бабу, га? За тоту курву, за Адді. Кажі вже: то Адді так його розпалила?

— Ні-а,— Марте вже не бачив маківок, у нього запаморочилось у голові. — Та вона була йому ні до чого. Мав іншу, таку собі кралю. Просто так, аби допекти, кинули мене четверо чи п'ятеро...

— Дурень же я, дурень! Ну чого я тебе, саме тебе, узяв із собою! Справжній йолоп! На пишне місто подивитися! Але знаєш що, Марте, то все привід, то є все привід. То, певно, було навіть... А що вона робила, та твоя Адді, як тебе кинули на землю?

— Я її більше не видів.

— Нічого не зробила! То все було просто на потіху. Загравала з селяхом темним. Під платівку і «Рамону»...

— Ти був там! Ти чув, як ту «Рамону» грали! — Марте зірвався і випростався, як стріла. — Мені й так гірко, не згадуй «Рамону». Вже ти не згадуй.

Лойз похитав головою і засміявся, не повертаючи голови, просто перед себе.

— Ти глянь, як його допікає! Його допікає, бо мені бракує делікатності, я занадто товстошкірий. А між тим найголовнішого мені, його батькові, він не каже. Так-так, дивись на мене, дивись мені в очі, я скажу тобі просто в лице те, що ти мені не сказав, просто в лице: ти хотів там залишитися, там, межі спеціалістів і тих, що чоботи лижуть тому чванькові, тому Шефові. Межі тракторів і тих, хто селян грабує, межі вірнопідданих. Йому забаглося в прислужники піти, моєму панові сину — через кавалок баби. Мій ясновельможний син!

Марте поволі схилив голову. Потім упав на спину у колюче сплетіння і знову заплакав, не ховаючись і не соромлячись.

— Вона дивилася, як ті голили, і сміялась. Щоб ти знав.

Лойз, спираючись об стовбур, підвівся, додубав, увесь тремтячи, до того місця, де лежав Марте, нахилився над ним.

— Бідолашний,— через силу пробурмотів він. — Нещасні ми з тобою, а ти вже зовсім нещасний.

Лойз Ретцер

Він був із сім'ї аптекарів у Цвізелі. Юного Алоїза Людвіга Ретцера всі мали за хорошого сина, проте всі помилялись. Хоч він отримав атестат зрілості з такими добрими оцінками, що міг вільно поступити на фармакологію, однак спокійне й тихе життя його не влаштовувало. Натомість засів за малопоширені дисципліни: політологію, психологію. Подався в ліві, хоч 1976 року ліві вже виходили з моди. Розпочав у Розенбурзі, а на третій семестр перевівся у Мюнхен, не ходив там уже ні на лекції, ні на семінари, поступово навіть перестав брати участь у дискусіях. Без грошей пускався в подорожі, далекі подорожі, вивчивши між іншим кілька мов, серед них російську та сербохорватську.

Потім познайомився з Гедвігою. Процес пішов без затримок. Дивно тільки, що вона була йому зовсім не до вподоби. Хоч була дуже гарна на вроду. Сталось, як мало статись — вони зійшлися. Одружуватись не хотіли, тобто він не хотів, а вона не прохотилась і словом. (Хоча, по суті, вона взагалі зовсім мало говорила.) Світ, на думку Лойза, зовсім не підходить для створення сім'ї і народження дітей. Це був світ, де щомиті міг статись якийсь катаклізм, а кому хотілося брати на свої плечі відповідальність за це?

Потім він взагалі перестав брати участь у дискусіях, несподівано у нього пробився інтерес до спорту, він став вивчати сучасні мови, ходити на тренування, обравши мови і спорт предметами на державні іспити. Вивчення мов і заняття спортом добре поєднуються, виснував він, це треба згадати тим, хто хоче формувати ментальність наступних поколінь. Насправді ні мовами, ні спортом він не займався всерйоз,

натомість по вуха зарився в книжки бібліотеки Німецького музею, від політики і соціології сягнув до біології та антропології. Уклав величезну картотеку з виписками для книжки, яка мала називатись «КОРОТКИЙ НАРИС ЕКОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛІЗМУ». Йому потрібен, власне, тільки час, сказав він собі, точнісінько як Марксові, який також не дуже квапився. Вдома, у Цвізелі, час для нього міг би знайтися.

А тут з'являється Гедвіга і каже, що чекає від нього дитини. До нього вона не мала жодної претензії. Народити дитину входило в її наміри, сказала вона йому. Його це аж ніяк нічим не зобов'язує, а от їй хочеться.

Він розлютився на неї, вони посварилися і розійшлися. Ще тижнів зо два він учав до Німецького музею, та якось одного весняного дня на самій середині моста Людвіга, якраз навпроти фонтана Батько Рейн, він раптом спинився і зайшовся реготом, реготав довго і нестримно. Перехожі дивилися на нього несхвально. Так радіти прилюдно було непристойно. Лойз одразу повернувся на той бік, звідки прийшов, узяв таксі і поїхав до Гедвіги. Пояснив, що хоче з нею одружитись.

Після цього протягом трьох місяців він заробив біля дев'яносто п'яти тисяч марок. Хоча, зважаючи на падіння купівельної спроможності, гроші ці були вже не такі й великі. Просто йому закортіло себе випробувати. Вечорами, задоволений собою, він розповідав їй, як спромігся заробити ті гроші. Розповідав про всі ті речі, які він вичитав у книжках про економіку й навіть не підозрював, що вони існують у дійсності: обмежені терміном контракти, перепродаж земельних ділянок та інші, здавалося б, безглузді справи. Одного разу він на вантажівці з водієм-напарником на кілька днів махнув туди й назад у Стамбул, іншого разу виявив недогляд у правилах європейського ринку щодо торгівлі олією і зірвав на цьому великий куш.

Гедвіга теж була з Розенгайма. Вона поїхала до батьків сповістити їх, що виходить заміж. Йому, Лойзові, її батьки не подобалися, і тому він з нею не поїхав. Того дня провів її на Східний вокзал, потім приміським потягом повертався до Пассінга, де вони наймали квартиру. І саме тоді він побачив першу в межах міста Мюнхена жертву пошесті (мабуть, уже нікому було це занести в аннали). Якийсь пенсіонер раптом захихотів, підвівся, пішов до дверей на зупинці Штахус і пластом упав на платформу.

Лише під вечір стало відомо, що стряслося і що чекає людей у майбутньому. Він спробував був дотелефонуватись до Розенгайма, там ніхто не відповідав. Тоді він вивів з гаража автомобіль і через усі світлофори помчав до Міттельрінга — Центрального кільця. Всі проїзди були вже заблоковані поліцією і пожежниками. Крутив завулками, порушував правила на вулицях з одностороннім рухом, перетинав сквери, щоб знайти хоч якийсь виїзд із міста на схід. На перехрестях однотонно лунали повідомлення поліції: «...повний карантин. Повторюємо: повний карантин. Рух транспорту заборонений. Винятки: поліція, пожежні машини, службові автомобілі лікарів. По порушеннях буде відкриватись вогонь. Повторюємо...»

Він мусить якось проскочити, інакше й бути не могло. Куля влучила в ліве заднє колесо. Він крутнув машиною вперек шести дорожніх смуг, вискочив і побіг. Його не спіймали. Тієї ж ночі з якогось палісадничка він украв велосипед і вдобувся на стару розенгаймську дорогу. «Швидка допомога», що наїхала на нього ззаду, зробила це цілком зумисне. Його відкинуло в придорожній рів і він утратив свідомість, коли ж на світанку прийшов до тями, то побачив, що велосипед розбито щент.

Коли нарешті він дістався до Розенгайма, все вже майже скінчилось, навіть для оточення людей уже бракувало. Будинок Гедвігиних батьків він знайшов — порожній. Її він відтоді так ніколи й не бачив.

Він залишився у Розенгаймі, йому було абсолютно байдуже, де жити і як жити. Склався гурт людей, яких не зачепила пошесть: усі перелякані, відтак приголомшені. Зв'язуєся з дівчиною, а позаяк сам хочеш вижити і дівчина також хоче вижити, то обоє остерігались надто розплющувати очі або розтуляти рота.

Так тяглося, аж поки він натрапив на голенького хлопчика на майдані Людвіга. Той стояв, обхопивши рученятками нікому вже непотрібний паркувальний годинник, і заходився від плачу. Ранком звідси від'їхав автобус із передайз піпл, кудись на південь, в Італію чи Далмацію, де життя, певно, прекрасне. На них було схоже, щоб ось так просто забути дитину.

— Зовсім схоже на них! — сказав він, нахилиючись. — Як називаєшся, мале? — Такого ж віку, ледь старшеньке, могло б бути уже і в нього... Він узяв хлопчика собі й назвав його Мартіном, так колись у їхній родині переважно називали найстаршеньких. Згодом від Моніки він мав ще Ренату, і Урсулу, і Августи, але його життя, пробудження із заціпеніння, почалося саме з Марте. Несподівано для себе він помітив, що у гурті на його слово зважали. Він почав розмірковувати про майбутнє. Як вийдуть із фази чистого споживацтва набутків мільйонів покійників? Всі охоче їздили верхи, мисливство привилося майже само по собі, однак при всьому тому він усвідомлював, що чинить тиск, м'який тиск на людей свого гурту, аби вони перешкодили до самостійного способу життя і господарювання.

Часто вночі йому снилась дитина, — він вийшов з нею прогулятися. Дуже добре її знав та водночас не міг позбутися думки, що ніколи цієї дитини не знатиме. Наступного дня ходив пригнічений, грав на акордеоні і несподівано опинявся в Богемському лісі.

Там, де Богемський ліс,
Зостався мій отчий дім...

Чуючи, як він співає цю пісню, Гедвіга завжди підсміювалась із нього. А от Моніку розбирала лют, вона лаяла, щоб він забирався назад у свій ліс. Він ніколи не розпитував, які саме спогади розбуджував у ній акордеон — усі, хто вцілів, носили у собі юрмища привидів. Тому й приємно було дивитись, як підрастають діти.

— Рушаємо далі, — промимрив Лойз крізь зуби і пішов, подибав до свого Лиса. Марте похмуро рушив за ним.

— Маємо час, — буркнув він, — ті зовсім далеко.

— Далеко?! — Лойз, одна нога вже у стремені, завмер, обернувся до Марте, наблизив згори свої жовті білки майже зовсім упритул, вперше він подивився йому в обличчя. — Ми їм не потрібні, Марте. Їм треба дещо зовсім інше. Їм потрібні наші люди. А вже там вони чекатимуть на нас.

— Наші люди?.. — Марте сів у сідло й труснув головою. Лойз був з усіх наймудріший, у цьому ніхто не сумнівався, але зараз у нього гарячка. — А чого їм може бути треба від наших людей?

— Їдь коло мене, — наказав Лойз. — Зовсім близько. Слухай, але пильнуй дороги. — Вони їхали підступною місциною, під копитами гафлінгерів чвакало, нещадно прямило сонце, а мухи, приваблені кінським і людським потом, напосідали хмарою. — То політика, Марте. Тобі слід це знати. То все є та клята політика, що ми маємо від міста і ліхтарів. Бо й ліхтарі не що інше, як політика, розумієш? Вони погаснуть. Скоро.

— Але ж вони недавно засвітилися!

— Постривай! Дай мені сказати. Там у річці крутяться колеса, розумієш? Як у млині. Тільки набагато важчі. Їх тепер не зробить ніякий коваль. А з тих коліс видобувається сила, струм для світла. Розумієш? Не тямиш. То хоч вір мені, як не годен втямити. Ті колеса зносяться. Колись. Так зносяться, що їх уже ніхто не направить.

— Так, як набої, що не вистрілять, — уточнив Марте.

— Саме так. Слушно кажеш, Марте. А ти не дурний, одразу розумієш. Коли колеса зупиняться, світло знову погасне.

— А нащо вони взагалі світитимуть світло, коли воно знову погасне?

— Через нас, Марте! Через нас! Через таких порядних дурних тупаків, як ми! Аби нам ману пустити, розумієш? От тобі й усе місто з його пишністю! Знай, що шеф також не в тім'я битий. Зовсім не дурний. Звідки у нас сіль, Марте?

— Сіль? — Безперечно, у Лойза гарячка. До чого тут сіль? — Беремо в горі, — відповів Марте, аби лиш його заспокоїти. — Ми й перше брали звідти.

— Атож. Але ми брали, розумієш? Ми сидимо на дорозі до тієї солі. А Пассау солі забракне. Скоро. Якраз коли ліхтарі погаснуть, там уже не годні будуть тримати свіжим м'ясо й городину. Тоді треба буде солі. Набагато більше, як зараз.

— Ковбасу робити, — докінчив Марте.

— Саме так. І щоб м'ясо готувати, і до салату. Таке місто, Марте, все пожирає. Їм треба солі возами. Їм про це йдеться, Марте. Гризє їх.

— Як їм треба солі, то нехай самі йдуть у гори. Треба лише старі дороги...

— Марте,— Лойз смикнув повіддя вуздечки, Лис скинув догори головою і став як укопаний. Марте також був змушений зупинитись. Лойз схопив його за плечі, руки його тремтіли, голова також тремтіла, одначе погляд залишався твердий і владний.

— А тепер слухай, Марте! Це — політика: ти сидиш на чомусь і нікому не даєш, навіть коли сам не всього потребуєш. Розумієш?

— Як Гассо — коло жінок,— похмуро кивнув Марте.

— Маєш науку, Марте. Ці люди тебе чомусь-таки навчили. Отак. І Шеф вважає, що ми такі самі, як вони. І чого, на твою думку, він хоче від нас? Цього хотів, поки ти... Ну, чого саме? Щоб ми перебрались в Австрію. Щоб були від солі далі, ніж він. Щоб ми стали його підлеглими. Прикордонною сторожею — на сході. Пес кривавий знає, що я його розкусив, до того ж... Гассо.

— І чого йому тепер треба?

— Добре міркуєш, Марте. Дуже добре. Ти станеш шефом, Марте. А чом би тобі не стати? Ми й так уже влізли в ту смердючу політику.

— Чого він хоче тепер, батьку?

Це вже запитував молодий прийдешній шеф Рознема: шанобливий, стриманий, спадкоємець трону.

— Тепер? Тепер він хоче усіх нас знищити. Усіх. Маму Моніку, Зоню, Ельфріду, твоїх чотирьох бешкетників. Усіх.

IX

Чотири трактори стояли півколом на сільському майдані. Герт Шульц скинув шолом, він сидів на поставленому сторч поліні й вивчав карту. Його люди, хлопці та дівчата в польових одностроях, сиділи навпочіпки довкола і їли, з відкритого водограю набирали воду в військові фляги. Дворища довкола майдану, здавалось, поснули, жоден селюх не виткнув носа, нікому не хотілося вийти на контакт із міським загоном.

Адді, з пістолетом на осиній талії, обійшла трактор. Спинилась біля Герта Шульца, взялась руками в боки.

— Те, що ми перетнули Інн — чистий ідіотизм,— сказала вона. Герт Шульц не підвів очей.

— Такі були вказівки,— відмовив він. — Я виконавець наказів. Мав указівку: розпочати переслідування. Ті дикі свині перебрались через Інн.

— В останній вказівці,— урвала Адді різко й холодно,— йшлося про прямий марш на Розенгайм.

— Шеф стояв на мосту. Він бачив, куди ми поїхали і не сказав нічого.

— Цілуй мене в... ! — зойкнула вона, з очей сипали іскри. — Він втратив Гассо, ти, телепню! Гассо, Рене. Бруно — тобі цього мало?

Герт ретельно склав карту, вклав її у планшет, що висів у нього на шії, і поважно підвівся. Потім його рука зметнулась угору, вчепилась в каштанове волосся Адді, намотала його на кулак і рвонула вперед.

— Слухай-но, ти, триклята, бездушна, паршива шльондро,— хрипко прошепотів він,— якби не Гассо, не Рене, не Бруно, то я б узагалі не поїхав. Ясно? Шеф і всі ви спритно обкрутили тих бідних дурнів з Розенгайма. Або могли б обкрутити, якби Гассо мав хоч краплину олії в голові. Я його любив, не дригайся, я любив цього забіяку. Але в нього самого не було жодного шансу стати ватажком, ніколи не було. З усім тим лайном про високе сімейство його геть зіпсували, бідолашного хлопця. Я переслідую його вбивцю, ясно? Але мені зовсім не до вподоби масові вбивства, ясно? Коцьо!

Сорокарічний Коцьо був водієм Герта.

— Слухаю, Герте!

Група на сільському майдані несподівано виявила ознаки розколу. Старші — спеціалісти механізатори і зброярі, явно вирізнялись з-поміж затятих молодих вовків і вовчиць бойової групи.

— Коцьо,— поволі почав Герт Шульц, не відриваючи очей від Адді, яку

він притягнув майже впритул. — Коли віддали наказ підготувати трактори? До історії з Гассо чи після?

— Безсумнівно, що до,— діловито відповів Коцьо. — Оглянути, перевірити, заправити паливом. Одразу після банкету.

— Ти чуєш, Адді? — Герт Шульц трусонув кулаком з намотаним каштановим волоссям. — Мекер!

— Слухаю, Герте!

— Ти стояв на варті на Іннській брамі від десятої до другої. Надходили якісь вказівки?

Мекер також був із спеціалістів.

— Коли прийдуть послі і захочуть забрати рушниці, затримати. Знайти якийсь привід.

— Ти чуєш, Адді? — Герт викинув правицю на всю довжину вперед і відпустив волосся. Адді поточилась пару кроків і засичала гадкою:

— Герте Шульц! Гертові Шульцу заманулось займатись політикою! Герт Шульц знає краще за Шефа!

— Політикою? Я? — Герт Шульц закинув планшет з картою за лівий бік. — Знайшла придурка! У нас є вказівки, і на тому край. Тільки-но повернуться верхові патрулі, ми їдемо далі. Як на мене, перед нами два завдання: по-перше, переслідувати убивць і, по-друге, марш на Розенгайм. Обидвох буде додержано, ясно?

— А якщо ті свині доберуться швидше, вся та наволоч змиється,— жорстко сказав один з молодиків.

— Мабуть, тобі до вподоби вбивати жінок і дітей,— Герт Шульц знизав плечима. — Таке не для мене.

За дві доби Лойз чотири рази падав з коня. Дихав із присвистом і мовчав. Під вечір третього дня втечі десь між руїнами Гарса і Вассербурга сісти знову в сідло йому вже не вдалось.

Марте пошукав очима довкруг. Вони стояли під положистим узвишшям, а з розлогих крон і розрослих кущів неподалік витикався понищений дах на руїні якогось обійстя. Марте підхопив батька під коліна і плечі, виніс його догори схилом. Коні, також мало не загнані, похитуючи в такт головами, перебирали копитами услід.

На прогнилих дошках колишньої світлиці з-поміж деревної потерті та звіриного посліду тягнулись угору бліді рослини. Марте наносив високої трави, постелив попону і поклав на це ложе батька. Відірвав від стелі кілька оголених дранок і поламав їх до коліна — стояла вогка прохолода, западали сутінки.

— Не клади вогню,— хрипко видушив із себе Лойз. — Треба їхати далі. Ніякого вогню. Сядь біля мене. Швидко.

Марте присів навпочіпки, сидів майже на підшвах власних чобіт, погляд спрямував на старече обличчя. В його очах світилася жалість, але без розпачу: молоді мисливці з Розенгайма навчилися визначати шанси на життя і людини, і дичини.

— Слухай,— Лойз звівся на ліктях, Марте підсунув йому під плечі сакви і знову сів як перше.

— Кажі, батьку, я слухаю тебе.

— Ти виведеш усіх, Марте. Все залишите як є. Втікайте як стоїте, всіх ко-ней беріть із собою,— він сухо закашлявся. — Ті більше не дадуть... вам спокою. Не дадуть. Ворожнеча запала... між нами... і тими. Я її розгадав.

— Не маю охоти втікати,— похмуро вимовив Марте.

Лойз засміявся високо, по-дитячому, потім знову закашлявся, трошки відхилив назад палаючу голову і говорив далі:

— Дурний хлопець. Ми міцні. Пригадай мадяра — Імре. Той Шеф — пес нещасний. Бо обставини — вони не такі. Не такі, як він собі гадає. Для міста ще дуже зарано. Тепер, Марте, час для коней, для стріл і для лука. Викинь рушниці геть, Марте, все викидайте, беріть луки і стріли. Нехай діти мають їх у руках, як тільки навчаться ходити. І втікайте, чуєш? Втікайте далеко. На схід. Той Шеф дурний, але не зовсім,— він знову засміявся коротко і дзвінко. — Імре вже чатує на нього. Разом з його ліхтарями і тракторами. Марте! —

він узяв велику синову долоню і попри дрож міцно стиснув її. — Маєш усе взяти на себе. Але — ти не станеш ніяким шефом, чуєш? Залишишся простим розземцем. Будь тим, ким ти є. Скажеш це також Дуллінгерові, капеланові. Він має пильнувати. Скажи йому, що він має також пильнувати і за тобою.

— Я був винен,— сказав Марте. І в його словах прозвучав висновок, а не скрушність. Одначе Лойз замахав рукою, сердито і немічно.

— Баран дурний! Поміркуй лише! Нам навіть пощастило. Нас не посадили на довгий шнурок, а могло й таке статися. Трактори він послав би чи так, чи інакше. Заради солі, поміркуй про це, Марте. А ми, два дурні, сиділи б у Пассау, розвісивши вуха на його мову. Співробітництво! Кордонна сторожа! Пощастило нам, хлопче! Отак, а тепер їдь! Борзо! Аби всіх урятувати: Ельфріду і твоїх бешкетників і маму Моніку.

— Мама Моніка, батьку, вже врятована. — Марте слухняно встав на ноги і обернувся до пролому в пообсипуваній стіні, за яким залягали вже пізні сутінки.

— Спинись,— долинув шепіт з батькового ложа, що вже зовсім сховалось у мороку. — Слухай. Коли прийдеш додому, одразу гайда. Всі гайда. Їдьте вісім днів на схід так швидко, як будете годні. Спочатку на Зальц-Каммергут. Було б непогано. Зальц-Каммергут. А відтак... — його шепіт став майже нечутний,— відтак осядьте в Чотирикутті. Вже там розкажеш їм, що я тобі казав. Ми дужчі за них. То всі мають знати, хлопче, бо інакше не буде для вас життя. Заприсягнися мені на руці.

— Добре, батьку.

— Ми дужчі за місто Пассау. І це повторюєте кожного року раз. Дуллінгер має то написати, чуєш? Він має... взагалі... написати все про розземців. І навчати, що тепер потрібно. Луки і стріли. Класти ватру. Бережи себе.

— Бережи тебе пан Бог, батьку,— сказав Марте наостанок. Все вже обговорили, слід братись до роботи. Він вийшов надвір, тихим свистом підкликав коней. Тепер буде змога їх міняти, неподалік звідси старі греблі через Інн, дороги на них ще, мабуть, не поглинули хаші. Звісно, про греблі можуть знати і в Пассау, однак тепер слід було йти на ризик. Він махом сів на свого Карога, батькового Лиса взяв на довгий повід, приклацнув язиком і рушив під світлом місяця у першій чверті. Скоро він, темний молодий вождь кочовиків, добереться до своїх людей. Він зазнав облудного кохання і справжньої ганьби, він дізнався, як уміють замовчувати — і як ненавидять. А передусім — він пролив кров. Кров принца.

Ранок набрав уже сили, коли Лойз чи то прокинувся зі сну, чи то виринув з неприємності. Сам він цього визначити не міг. Голова свіжа, одначе він поспробував нею поворухнути і не зміг.

У пустці, що колись була селянською світлицею, він був не сам. Ще в світанкові години мисливець на ймення Бранко помітив у високій траві сліди двох коней і, як і належить меткому полювальникові, вирішив заради безпеки в'ясянити, звідки вони ведуть. Тепер він, як і Марте минулого вечора, сидів навпочіпки і зі знанням справи виклав кілька скіпок, витяг із сумки, що носив на ремені, бляшанку і відкрив кришку. Там усередині лежав тліючий трут. Бранко приклав трут до жменьки сухої трави, що була клубком підкладена під скіпки, і почав дмухати із чорних хашів своєї бороди.

— Не треба,— прошепотів Лойз, йому було важко говорити. — Не треба. Геть іди. Вони близько, вони прийдуть.

— Хто прийде? — запитав мисливець через плече. Він уже підпалив пересохлі скіпки, що пускали невеличкий димок, який через діру в шалівці витягувався назовні.

— Бассаунці. Женуться... за мною, — він замовк знеможено і опустив голову на сакви.

— Бассау? — мисливець насмішкливо прокашлявся. — Кому в голові Бассау? Було місто, га? Ти сам темний?

Лойз намагався триматись за рештки свідомості. Темний — так і є. Він має на увазі «селох темний».

— Не-є,— заперечив він ледь чутно. — Як... тебе звати?

— Бранко. Колись Бранко Міртім з Карловаца, тепер Бранко мисливець, найкращий. Не вірите?

Лойз розтягнув кутики уст, це все, на що він спромігся, щоб усміхнутись.

— Лойз,— відрекомендувався він. — Раніше Лойз Ретцер. Рознемець.

— Прознам, га! — здичавілий мисливець прилаштував над скіпками бляшаний казанок, повний води. — Місто? Кому в голові місто? — запитав він знову і сплюнув. — Багато галас, багато мотори, гуде вже далеко, ти геть. Ха! Тільки темний має страх, бо дурний, сидить в хаті, сидить біля поле. Чому? Є місце, багато місце, світ великий,— Бранко зробив жест, що мав би описати розміри великого світу і ствердити, що світ належить йому і що в цьому світі він прекрасно орієнтується.

— Ти сам? — видихнув Лойз. Бранко знизав плечима.

— Товариш. Чотири-п'ять. Мисливець, як я. Є і сини темних. Не хотіли робити на Бассау. Мудро.

Лойз заплющив очі, раптом дуже приємно запахло. Хай там що у Бранковім казані — дика птиця, трави — на куховарському ремеслі він розумівся. У Лойза раптом прокинувся апетит. Може, гарячка минулась, подумав він. Знову зведусь на ноги? Ні, він був не дурний. На ноги уже не звестись, йому просто поталанило з хорошим кінцем.

Все склалося вдало, подумав він. Попри політику. Чи завдяки політиці? Якби не ті ліхтарі, якби мисливці не розповіли, вони — рознемці — ще б, можливо, рік, два-три прожили, нічого не підозрюючи, спокійно й нічого не підозрюючи. Поки Шефові чи його Єві не заманулось солі. І тоді застукали б їх бассаунці — ситих, гладких і безборонних, як тих кроликів. Добре, що вони завчасу навідалися до міста. І добре, що завчасу винесли звідти добру науку. Так, усе склалось добре. Якраз тому, що вийшло так зле.

Він, мабуть, заснув, бо прокинувся від тепла Бранкової долоні під потилицею і від тепла кварти на своїх губах. Юшка з дикої птиці і трав була справді чудова, однак він зміг зробити тільки один ковток — з легенів вирвався жорстокий кашель, котрий розбризкав другий ковток на трухляву підлогу і на краєчок вовняної попони.

— Не муч себе, Бранко,— прошепотів він,— вже йдеться до кінця.

Тепер мисливець підвівся і поглянув на нього знаюче і співчутливо, як учора ввечері вже дивився його син Марте. Бранко стояв простоволосий, йому не потрібні були ні капелюх, ні шапка, мав густе і масне чорне волосся. Мав на собі джинси і накидку з вовчої шкіри. Ага, ще сагайдак. Отож він за своїх життєвий урок швидше за Лойза і Марте.

— Ти боятись не треба більше,— привітно сказав Бранко. — Твій друг — з два коні, давно далеко. Давно вже вдома. Бассаунці ще ні.

Надворі з-за куша писнула якась пташка. Бранко блискавично обернувся, через пролом у стіні вислизнув назовні, на сонячне світло. Має знову братись за своє ремесло, подумав Лойз, не може ж він чекати, поки помре якийсь старий дід. Однак він помилився, Бранко повернувся назад, з ним світловолосий двадцятирічний юнак, також здичавілий на вигляд, який з неприхованою цікавістю втупився в Лойза.

— То не бассаунець,— визначив він.

— Прознем,— пояснив Бранко. — Не любить бассаунців.

— Рознем! — юнак сів навпочіпки біля ложа старого Лойза поруч із Бранко і доволі неприязно виширив до нього зуби. — То ти — посол?

Лойз двічі заплющив очі. Він занадто ослаб для якоїсь іншої відповіді. Юнак засміявся, в його сміхові відчувалась повага.

— Ми їдного схопили,— повідомив він. — Два були верхи. Їдного забили, а їдного схопили. Він нам оповів. Що з тобою? Вони тебе?..

— Хворий,— пояснив Бранко,— Де тепер бассаунці?

— Оті? На Інні, досі. Штири трактори. Їден... — він лукаво усміхнувся,— а їден трактор тут. Щось негаразд із ним. Йдеш зі мною, Бранко?

— Йди сам. Старому треба...

— Бувай! — попрощався молодий мисливець, що з сільського хлопчиська перетворився на лісового щезника. — Щастя тобі, старий! — Було однозначно, в чому Лойзові може пощастити. Парубок зник, наче провалився крізь трухляву підлогу.

Остання добра новина, подумав Лойз. Кращої смерті, мабуть, не буває. Скільки, власне, часу минуло відтоді, як він побачив з пагорба Помічної Марії ліхтарі? Чотири дні? П'ять днів? Добрих п'ять днів, якщо рахувати точніше. Раніше, ТОДІ, за п'ять днів він би нізачо не зміг стільки всього зазнати. Навіть із Гедвігою. Хто виявився ошуканцем? А хто ошуканий? Шеф хотів був пошити Рознем у дурні, горде Бассау грало проти двох селюхів темних і програло. Тепер вони опинились у становищі свійських кроликів, сидять гладкі й ситі в клітках, які самі злагодили для себе, владарюють з князівсько-єпископського палацу, прискипують до селян, нализуються тридцятирічним токайським — і на думку їм не спадає, що мисливці та різники вже гуртуються докупі.

Чи Марте вже повів їх геть? Їхня громада віднедавна вже не мешкала у Розенгаймі. Звели на півдорозі пару хатин у Штефанскірхені, звідки часто ходили на Зімзее або на Таннінгерську греблю рибалити, часто на цілі тижні вирушали полювати в Козячі гори. Саме тепер усі були вдома. Карл, Зоня, Дуллінгер, мабуть, вибігли йому, Марте, назустріч, побачивши, що той з двома конями. Та Марте зовсім не мав би пускатись у розповіді. Ще з коня мав би скликати всіх докупі і передати його, Лойза Ретцера, посмертний наказ. Жінки почнуть голосити, Ельфріда заметушиться довкола, як квочка, розшукуючи і збираючи докупі чотирьох дітей. Зоня бідкатиметься через гарну швейну машинку з приводом від ноги, але ніхто не ослухається, це вже ясно. І вся громада вирушить на південний схід до синіх гір.

І перед Лойзовими очима постав луг на березі холодного прозорого озера. Він бачив, як шістдесят їх стали в каре, Марте і капелан посередині. Марте урочистим голосом промовляє з коня: Ворожнеча постанала між Рознемом і містом Бассау, ворожнеча на смерть. Так заповів умирущий Лойз. Мудро заповів. Марте з ним разом дивилися у місті смерті у вічі, місто гналося за ними, тепер місто цькує їх і змушує переходити далі на схід. Через безлюдні доли і ліси, де блукають самотні мисливці і де, мабуть, мешкають невеличкі громадки селян, рибалок і конярів, і, може бути, так до самої Угорщини. Там буде добре жити, там доволі пасовиськ, поживи для людини і худоби, там би народились нові люди, народ би множився. І одного дня, через три-чотири покоління ретельно виплеканої ненависті, дійде черга до Бассау, гладкого козла відпущення для вершників і лучників.

І тут, на шляху до мирного упокоєння, Лойз жажнувся у самій глибині свого ества. Він, Алоїз Ретцер, син аптекаря з Цвізеля, улаштував це все. Він поклав початок новій середньоевропейській політиці — новій, і все ж таки ганебно старій: політиці вовків і овець, політиці тигрів і антилоп. Він виявився не лише розумніший за Шефа — він був далекоглядніший, більш рішучий, брутальніший, ведмідь проти приборканого вовка. Він і Марте не тільки вбили того Гассо і двох чи трьох хлопців на терасі «Грона», вони подбали або ще подбають про те, щоб десятки мешканців Пассау пішли з життя, сотні! Щоб, мабуть, світло знову зникло безповоротно, і не лише світло від кумедно маленької електростанції на Ільці, але й світло відносного спокою, добросусідського співіснування на безкраїх просторах. А згодом, набагато пізніше, щось напишуть в історичних книжках про Лойза-Чингісхана, сівача жажить ЛПМ 100 чи 200 чи 300 (так капелан тепер вів рахунок рокам — ЛІТО ПІСЛЯ МОРУ). Перед якоюсь кровожерною ордою простуватиме тінь його, Лойза Ретцера, як героїчного прашура, напівбога, який звелів сіяти смерть, пожежі, плондрування та паплюження.

Він мусить усе спинити, повернути назад. Негайно. Він мусить одужати і податись услід за Марте — може, в Зальц-Каммергуті його наздожене! Та зустрівся з поглядом Бранко і усвідомив, що на цьому край. Звідси він уже нікуди не вирушить.

Х

У кабінеті на Шефові була вже не венгерка, а літня сорочка з короткими рукавами. Мабуть, саме в цьому полягала суть скорботи за наслідним принцом. А може, Шеф дійшов висновку, що часи ритуальних вистав минулись. У сусідній кімнаті він звелів поставити розкладачку — не міг стерпіти Ліндиної холодної ненависті, вона ж бо покладала на нього відповідальність за

смерть Гассо. Завтра або післязавтра на офіційні жалобні церемонії за тими трьома (вони вийдуть одразу ж після повернення каральної експедиції) він, певна річ, знову з'явиться одягнений за протоколом. Підтримуватиме під лікоть Високу Даму, обличчя якої буде приховане густою вуаллю, а на собі вона матиме все чорне. Сам він одягне строгий, поважний мундир. А доти він міг собі дозволити непоказну істину ставити вище за прилюдну показуху.

Непоказна істина полягала ось у чому: він не мав упевненості, чи варт було з усією цією справою заводитись? Як насправді розподілилась вагомість недавніх подій? Чи не була жертва його сина мізерною у порівнянні з остаточною усуненням великої загрози для міста? Крім того — чи існував інший спосіб змусити загін здійснити остаточне вирішення?

Гассо, признавався він собі в душі, ніколи по-справжньому не був йому близький. Не такий близький, як Мелісса. Не такий близький, як і десятирічний Гернот, який уже багато чого розумів і був дуже сумлінний. Про крах подружнього життя з Ліндою можна не думати й не думати гадати: ц.-к. привиди звели це життя нанівець ще задовго до того, як пролунав пронизливий зойк на місі.

Єва Піччен, дуже бліда (на ній тепер був чорний костюм), постала у дверях. — Прибула людина з експедиції, — повідомила вона. — Вістовий. Послали наперед. Коцьо.

Шеф звів до купи під носом кінчики пальців і підняв очі до ліпки на стелі.

— Враження? — запитав він.

— Не надто хороше, — тихо відповіла Єва.

Шеф зігхнув, потер правий бік під ребрами (печінка, слід було б пройти курс лікування мінеральними водами і м'яким сиром, згодом він за це візьметься).

— Нехай заходить, — наказав він.

Коцьо зайшов. Чорним був його польовий однострій, чорними були руки, згори до низу вкриті брудом. (Вияв послуху і обов'язку? Чи щось інше?) Він стояв виструнчено, відсалютував, не казав ні слова.

— Ну? — гостро запитав Шеф.

— До Розенгайма доїхали, — відповів той. Голос його звучав глухо, ніби й не його. — Тобто, власне, до кубла поблизу.

— І?

— Нікого, жодної душі. Повтікали.

— Сліди?

— Мало. Вони хитрі, знаються на місцевості.

— А ті, що їх мало?

— На схід. Ост-зюйд-ост.

— Отже, в гори. — Це могло означати найгірше. Або краще з гіршого. Або Лойз про щось здогадався. (Але про що саме? Слово «СІЛЬ» у розмові між ними не прозвучало...) Або ж ті селюхи рвонули в бік Австрії. Невдовзі мало б вияснитись.

— У нашому розпорядженні є ще трактори, Єво?

Як завжди надійна Єва Піччен з відповіддю не забарилась:

— П'ять, три з них на ходу, — доповіла вона.

— Замало. Все одно, підготувати до виїзду. І скласти список спеціалістів, які знаються на солі. Цей різник, наприклад. Душ із десять. Крім них ще молодь — бойовий загін. Загалом тридцять, разом із спеціалістами. З собою важке озброєння.

— Буде виконано, Шефе.

— Один чи два трактори ще можуть бути нам потрібні. Коли прибуває загін? Ти наскільки їх обігнав, Коцьо? А тих двох свиней ви що, взагалі не надібали?

— Ні, Шефе, — важко вимовив Коцьо. — Ми втратили один трактор. І двох людей.

— Двох людей? А це яким чином? Була сутичка?

— Сутичка? — Коцьо дозволив собі щось нечуване: перемашеними мастилом і глиною штанами всівся на один із стільців у стилі рококо, призначених для відвідувачів. — Не було ніякої сутички, Шефе. Далі так не піде. Ми відмовляємось від такої роботи.

— Як це розуміти? — він, Шеф, скочив на ноги. Всередині у нього спалахнув колішній запал, принаймні якась його оманлива часточка. — Як розуміти «ми відмовляємось»?

— Більше не зможемо, ось і все. Двох вершників застукали з кушів. Одного, гадаємо, схопили. Іншого — ф'ють! Стрілою крізь горло. Ми більше не зможемо, Шефе. Це вже вам не селюхи, зовсім ні. Це — мисливці.

— Мисливці! — Шеф зневажливо засміявся. — Кушолози!

— Так, кушолози. На додачу до всього пара тисяч квадратних кілометрів кушів. Шефе, далі так не піде. Це просто чудо, що ми ще привели назад три трактори. Місцевість, — він махнув головою в бік балкона, — оті хащі, розрослися. Всі прогалини позаростали. І малі й великі. Крім того...

— Що, крім того? — Шеф перепитав шепотом, обігнув стіл, вчепився в брудні вилоги польового однострою біля Коцьового горла і підняв Коцьо зі стільця. — Що, крім того?

У Коцьових очах промайнула тінь побоювання, однак ненадовго. Переважило щось інше: впевненість спеціаліста, що переросте в самоусвідомлення, вже переросла.

— Крім того, Шефе, — гм! — палкий привіт від Герта Шульца. Герт Шульц каже, що за такі справи ми більше не беремося.

— Його розагітували. Ця свиня, цей Лойз, розагітував його, — від дверей уїдливо докинула Єва.

— Стули пельку, старенька, — не обертаючись, недбало кинув Коцьо. — Нас ніхто не агітував. Шефе, цей... виїзд на Розенгайм був усе ж таки задуманий наперед? Я маю на увазі, до того? Його задумали до тієї справи з Гассо. Остаточний висновок! Отож ми, спеціалісти, за таке більше не беремося.

Шеф, пальці все ще вчеплені у вилоги однострою, довго не озивався. Домовлятися з Коцьо все одно не було ніякого сенсу. А діалог з Шульцом Шеф міг провести й подумки: За яким правом ви баламутитесь? — Права у нас, Шефе, немає. Його не існує. Нічого ніде не записано — жодних обов'язків, жодного міського права, жодної конституції. — А хіба ви не знаєте, що ми в стані війни? Завжди, повсякчас ведемо війну проти здичавіння. Ми — єдиний маяк серед ночі. — Так, Шефе, і електрика, яку ми зуміли відновити, і трактори у нас наготові, і зброю перевіряємо, і кабелі знову проклали. Ми, Шефе, хочемо мати право голосу, бо ми володіємо знаннями, — можемо дати це право письмово, а можемо і усно. — Не забудь, що в мене є бойовий загін, молоді вовки і вовчиці! — Ну тоді, Шефе, нехай ті молоді й пильнують, щоб техніка працювала як слід.

Уявний діалог тривав тільки до цього місця, продовжувати його не треба, бо інакше йому не буде кінця-краю.

Він відпустив Коцьо й знов зайшов за стіл.

— Гаразд, — коротко кинув він. — Можеш іти.

Знову втупився у стелю, знову звів до купи кінчики пальців. Що робити далі? Сіль, це ясно, ще стоїть на порядку денному. Але як її привозити? Мабуть, найдавнішими шляхами — річками. Ось воно що! Він неправильно оцінив історичний момент! Територіальна політика тегга фірма¹ була неможливою. Ще неможливою. В кращому разі слід дотримуватись політики, яку вели італійські синьйори середньовіччя: навколишні землі забезпечують харчування, а все інше — через торгівлю. Торгівля виключно найдавнішими торговими шляхами — водою. Дунай, Зальцах, Інн. Невеличкі укріплення. Принагідне забезпечення припасами металу через швидкі, невеличкі рейди. Щось на зразок неоколоніалізму. Як Карфаген! Адже Карфаген діяв подібно у західній частині Середземного моря. Шеф зітхнув.

— Єво, — гукнув він, не опускаючи погляду, — Піччі! Нам слід завести нову папку. Гриф ВП — тобто ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА. Нею теж, певно, доведеться займатися цілу вічність.

Кілька секунд панувала тиша, потім він почув звук, якого ще ніколи не доводилось чути: Єва Піччен сиділа на своєму канцелярському стільці, злегка нахилилась вперед і плакала — вголос і не ховаючись.

¹ Визначених кордонів.

Із «Магналій» Егіда:

Усі підхопили клич і з піднесеним духом побігли униз до мосту. Такий великий був ляк, який летів попереду них, що браму перед градом, і без того занедбану, майже не боронили. Гернотіани силувались зруйнувати міст хімічним вогнем, та робота предків виявилась надто неподатливою до їхніх силувань, і Марте Третій проскочив попереду всіх крізь дим і полум'я і неушкоджений досяг протилежного берега. «Гадаю,— рік він,— що ті гордії принаймні відсилали з граду жінок і дітей, це мене тішить. Бо надто ратники Імре повні люті і не відають милосердя, а ті його й не заслужили». Лише кілька дівчат, озброєні в нагрудні панцирі та з легкими металевими дротиками, бились на валах рамено в рамено з юнаками, що зовсім супроти природи, але я це сам зрів і могу засвідчити.

Мури і вали, які бассаунці згромадили супроти один одного чисто через чвари, були найважчою перепорою у цій брані, але слід віддати належне істині: вої граду не були небезпечними супротивниками для наших ратників. Швидко загнали гернотіанів у градище святого Миколая, і Марте Третій відтак вирішив приступити на школіїв, поразка яких була певна — уже чулися згуки ратників із півночі та зі сходу. Декого з комонників Імре вже видно було на старих валах північного боку Дунаю, особливо на старій кручі, яка сполучала Верхній і Нижній Доми, вони потрясали списами з кінськими хвостами на них і творили ратний спів, що наганяло на бассаунців ще більший ляк.

А що ця повість правдива, то слід згадати дивовижний подвиг одного супротивника на ймення Гассо Аверсперзький. Він був молодим князем гернотіанів, до того ж був найздатніший з-поміж них, бо походив зі славетного роду Адди. Ця Адда була наложницею Гернота, вона його приворожила й отримала для себе і всіх своїх нащадків назву та герб Аверсперга: бича голова над зеленим горбом.

Отож цей Гассо, впізнати його було по щиті, кинувся з монастиря святого Миколая разом з вельми вродливою дівкою, котра вимахувала мечем, як і він. Він гукнув своїм зібрати мужність і йти за ним саме в ту хвилину, коли наші, не зважаючи на дужу варту, вже повернули до соборного пагорба. Двадцять чи тридцять пішли за ним і вдарили нестямно на наших. А ті, заскочені зненацька таким виступом, дали ратним пробитись, і вони вихопились на зело потріскані соборні камені.

Діставшись верху, вони метали униз у наших старі камені, що колись у прадавні часи поскладали були для Богів вогної будови. А дівка підняла хоругв, на якій була відзнака граду — вовк, і Гассо Аверсперзький став на східний край хорів і потужним гласом гукав до себе школіїв, які відступали перед Імре. Знову його почули двадцять чи тридцять, і так сталось, що останній бій довелось вести не за градища сторін, а за собор, і що супротивник востаннє бився під однією хоругою.

«Мабуть,— рік Марте,— мені не слід на таке скаржитись. Зло пам'ятаю я на град, і зле виглядали б розземці, якби їм, наче татям і грабіжникам, дісталась легка здобич».

Також Імре, шедрий серцем, дуже радів. Він і Марте вийшли наперед і обіцяли вони сміливцям вільний вихід, коли ті залишать місто. А що повість моя правдива, то слід також згадати відповідь Гассо, котрий стояв угорі на кілька людських зростів вище за князів-спільників і гукав їм униз. Він сам, гукав він, ніколи б не здався, щоб не принести ганьби славі граду. Та він добре відає, чим спричинився цей похід відомсти. Він, Гассо Аверсперзький, мусить ще оборонити добре ім'я свого роду. Усобиця між градом і розземцями тоді постала тому, що Марте Перший запалився сліпою і для жонатого мужа гріховною пристрастю до його праматері Адди, з ревностів заколов княжича Гассо, а відтак утік з батьком. Адда, його прародичка, спромоглася настільки пом'якшити гнів тодішніх вождів, що ті переслідували лише про людсь-

ке око, без поспіху. Отже свою власну зверхність над людом завдячує він, Марте Третій, м'якому серцю його, Гассової, великої прародички. Тому й присудили загинути градові Бассау.

На це загукали розземці на Гассове зухвальство, і в нього догори пустили були стрілу. Але Марте Третій мовив дужим голосом, щоб не брались поки до зброї супроти оборонців соборних каменів. І ратники, стомлені від січі, радо взялись за скарби обложеного граду, бо попри чвари було в граді ще багато коштовних речей у склепах і світлицях, котрі тишили серця напасників. Тому й почали, як було покладено, віддавати оселі вогню.

Цієї ночі Марте Третій вийшов сам із білим прапором у руці на камені і розмовляв з Гассо, і так удатно чинив це, що наступного ранку оборонці собору відійшли почесно.

Приступ коштував би ще стільки добрих життів, і тому вождь Чотирьох Бунчуків, хоч і нарікаючи, погодився на домову.

Гассові та його соратникам було дозволено йти в яскині у гори, де градські солекопи, попри свої лиходійства і зухвалість, трудилися у середині гори. Йому дозволили взяти щити, тільки не дозволили мати на них приборканого вовка. А коли відійшов останній гернотіанин, ликування велике воцарило і справдилося мудре казання Пророка Іоанна:

«Янгол скопив і зв'язав Сатану,
він вкинув змія стародавнього в безодню на тисячу років...»

(Апок. XX)

(У подальших двох главах «Магналій» Егіда викладена значна чвара між Імре і Марте: вождь Чотирьох Бунчуків не дотримався Балатонської домови повернутись із здобиччю у свій отчий край, а осів у панівній частині граду Бассау і намагався відбудувати маєтність Верхній Дім. Наступна глава починається так):

Після таких безплідних і скорботних чвар Марте Третій все ж знову явив у промінному сяйві власну справедливість. Доброю волею він відмовився від свого чесного права, щоб не дати в офіру життя своїх людей незчисленній раті угрів, а надто однієї ночі він знявся з усіма своїми, послав гінців на схід, аби покликали тих, хто позостався: жінок і дітей і вартівників пасовищ, і пішов з усіма своїми ратниками — сімдесят дев'ять воїв після підкорення града Бассау — на полудень, слідами прашурів. Широю радістю зустріли його солекопи, чийм вождем став тепер Гассо Аверсперзький, і поєднались вони з розземцями, славними у всіх кінцях довкола, і спільно заснували вони соляну державу старих єпископських скель від Зальцаха і до Райхенгалля, яку так вочевидь благословили небеса благами мудрості і здоров'я для людини і товару, а також гірськими багатствами.

(Капелан Егід став архидияконом стольного граду Зальцбурга. Як такий він отримував одну тридцять другу частку від зиску соляних копалень. Ще він переписав давні хроніки Альбертуса Дуллінгеріуса і помер старим і вельми шанованим.)

